

मराठे प्रतिष्ठान, मुंबई यांचे मुखपत्र

हितगुज

आमची पंच्याहत्तरी विशेषांक

अंक १०८ ❀ संपादिका : डॉ. सौ. सुमेधा प्रभाकर मराठे (पृष्ठ १२०) ❀ डिसेंबर २०१६

Website : www.marathepratishthan.org

(फक्त खाजगी वितरणासाठी)

प्रिय कुलबांधवांना आणि
भगिनींना माझा सस्नेह नमस्कार.

या अंकात, ७० ते ७५ वयोगटातील ज्येष्ठ कुलबांधव-कुलभगिनींनी आपले अनुभव, आयुष्यातील सामाजिक कार्य, आठवणीतील क्षण, छंद, संगीत याविषयी भरभरून, प्रामाणिकपणे लिहिलेले लेख प्रकाशित केले आहेत. ते सर्व वाचनीय आणि उद्बोधक आहेत.

“न तेन वृद्धो भवति येनास्य पलितं शिरः” डोक्याचे केस पांढरे झाले म्हणजेच माणूस वृद्ध होतो असे नाही. ‘पांढरे केस, हिरवी मने’ हे साहित्यिक वि.द. घाटे यांच्या आत्मचरित्राचे नाव आहे. जीवनाकडे सकारात्मक दृष्टिकोनातून पाहणे, चांगले, शुभ विचार करणे याची सवय बालपण-तारुण्यापासूनच लावली पाहिजे. जगातील दुःखे जीवनात नाहीत, तर जीवनाकडे संकुचित दृष्टीने पाहणाऱ्या मानवी मनात आहेत. तेव्हा संकुचित विचारांना मनात थारा देऊ नका. मन आनंदी, प्रसन्न ठेवा. लहान बालक जसे निरागस, आनंदी असते तसेच शहा, नाही तरी म्हातारपण म्हणजे दुसरे बालपणच असते. माणसाचं आयुष्य वाढत्या वयासोबत कमी होत जातं म्हणून येणारा प्रत्येक क्षण आनंदात घालवावा.

वयाने थकल्यावर, आजारपणामुळे नित्याच्या, सहज हालचाली कष्टप्रद झाल्यावर आपल्या माणसांनी देऊ केलेली सेवा कृतज्ञपणे स्वीकारायची बुद्धी देवाकडे मागावी. नशिवाने आलेले परावलंबन देवाची इच्छा म्हणून स्वीकारावे. वयाच्या पंच्याहत्तरीत असलेल्या आपल्या कुलबांधव-भगिनींना शुभेच्छा देऊन त्यांचे अभिष्ट चिंतन करते.

तुमचं पंचाहत्तर वर्षांच आयुष्य, म्हणजे आम्हांसाठी नित्य प्रेरणादायीच....

एक व्यक्ती म्हणून तुम्ही जितके कर्तृत्ववान आहात

मराठे प्रतिष्ठान पुणे शाखा
वर्धापन दिन समारंभ

गुरुवार दि. २६ जानेवारी २०१६ ला मराठे प्रतिष्ठान पुणे शाखेचा ३८वा वर्धापन दिन समारंभ संध्याकाळी ४.३० ते ८ या वेळेत वेदशास्त्रोतेजक सभागृह, स्पोर्ट्स क्लब ग्राऊंडच्या समोर, विश्व-कल्पना हॉटेलजवळ, पेशवेपार्क चौक, पुणे ४११ ०३०. या ठिकाणी संपन्न होणार आहे. यावेळी पुणे कार्यकारिणीसाठी निवडणूका होणार आहेत. त्यासाठी मतदान आहे.

श्री. विजय बागूल आणि सौ. वृषाली बागूल यांचा ‘माऊथ ऑर्गन’ वाद्यसंगीताचा कार्यक्रम होणार आहे तरी कुलबांधवांनी मोठ्या संख्येने आवर्जून उपस्थित राहावे ही विनंती.

तितकेच एक माणूस म्हणून श्रेष्ठ!

आणि म्हणूनच मनोमन तुम्हाला केलेला प्रणाम हा केवळ तुमच्या वयाला नसतो तर सत्शील आणि सन्मार्गी स्वभाव धर्माला असतो!

आपल्या अबोल कृतीने सर्वांना, मार्गदर्शन करणारे तुम्ही आम्हाला अगदी आदर्श - स्वरूपच आहात!

तुमच्या पंच्याहत्तरीनिमित्त तुम्हाला खूप शुभेच्छा!

आनंद, सुख व समाधान तुमच्या आयुष्यात यापुढे सदैव भरलेले राहो आणि प्रकृतीने तुम्ही अगदी १०० व्या वर्षापर्यंत ठणठणीत राहो ही सदिच्छा!

पंच्याहत्तरीच्या हार्दिक शुभेच्छा!

आपली शुभचिंतक

डॉ. सौ. सुमेधा प्रभाकर मराठे, (पृ. १२०),

(दि. ३० नोव्हेंबर २०१६)

संपादिका : डॉ. सौ. सुमेधा प्र. मराठे, ८/१३, सहकार नगर, वडाळा, मुंबई - ४०००३१

दूरध्वनी : ०२२-२४१५०८८९ • इ-मेल : parbhakar.marathe@gmail.com

मुद्रक : इंडिया प्रिंटिंग वर्क्स, वडाळा, मुंबई - ४०००३१

अभिर्बुद्ध!

: मानसन्मान : अस्मिता मराठे

‘Hall of Fame’ अवॉर्ड स्वीकारताना अस्मिता मराठे

Songsच्या विभागातही नॉमिनेशन मिळाले.

नॅशनल टॅलेण्ट स्कॉलरशिप (शास्त्रीय संगीत) १९८३ मध्ये प्राप्त करून अस्मिताने ‘ब्रह्माकुमारीज्’ साठी जवळ जवळ ४०० गीते रेकॉर्ड केली आहेत. गीतरचना तसेच चाली देणे याखेरीज तिचे चार अल्बमस् ही खूप लोकप्रिय झाले आहेत. Hall of Fame विषयीची माहिती व फोटो यात उल्लेखिलेले ‘ये मत कहो खुदासे मेरी मुश्किलें बडी हैं, ये मुश्किलोंसे कह दो मेरा खुदा बड़ा है’ गीत Peace of Mind या चॅनेलवर रोज लागते.

कु. अस्मिता अनुरूप मराठे ही ‘ब्रह्माकुमारीज्’ च्या कलकत्याच्या बांगूर अवेहेन्यू शाखेत १९९० पासून वरिष्ठ राजयोग शिक्षिका म्हणून सेवारत आहे. कलकत्ता परिसर तसेच अंदमान येथेही १५ आध्यात्मिक सेवाकेंद्राचे कुशल संचालन ती करित आहे. अशा प्रकारे अनेक लोक व्यसनमुक्त तर होतातच पण सर्व थरातील लोकांच्या जीवनात तणावमुक्ति, शांति, समाधान, सौख्य यांची परिपूर्णता होऊन समाजकल्याणाचे विशाल कार्य घडत आहे.

महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे २०१६ मध्ये तिला ‘Hall of Fame’ हे अवॉर्ड मिळाले व GIMA म्हणजे Global Indian Music Academy 2016 अवॉर्डसाठी Devotional

– प्रेषक : सरोजिनी मराठे, पुणे

नांदा सौख्य भरे

मराठ्यांची माहेरवाशिण चि. सौ. कां. मधुरा प्रभाकर मराठे वडाळा, (एमकॉम) हिचा शुभविवाह चि. ऋषिकेश श्रीकांत पाटणकर, विलेपार्ले, (एमकॉम आणि कंपनी सीएस) यांच्या बरोबर शनिवार दि. २६ नोव्हेंबर २०१६ रोजी सकाळी ९.५५ मिनिटे या शुभमुहूर्तावर लोकमान्य सेवा संघ पार्ले येथील कार्यालयात थाटामाटात संपन्न झाला. वधू-वरांना शुभाशिर्वाद देण्यासाठी मराठे प्रतिष्ठानचे अध्यक्ष आणि कार्यकारिणीतील सदस्य तसेच सावरकर कुटुंबीय आणि योगविद्या निकेतन या संस्थेचे पदाधिकारी तसेच अनेक मान्यवर उपस्थित होते. (हितगुजच्या संपादिका डॉ. सौ. सुमेधा प्रभाकर मराठे यांच्या सौ. कां. मधुरा या सुकन्या आहेत)

मराठे प्रतिष्ठानद्वारा नवविवाहीत जोडप्याला
हार्दिक शुभेच्छा!

‘आमची पंचाहत्तरी’ निमित्त रविवार दि. ११ डिसेंबर २०१६ला स्वातंत्र्यवीर राष्ट्रीय स्मारक सभागृह, २५२, स्वातंत्र्यवीर सावरकर मार्ग, शिवाजी उद्यान, दादर (प.) मुंबई ४०० ०२८ (दूरध्वनी क्र. २४४६५८७७) या ठिकाणी सकाळी १० ते २ या वेळेत सांस्कृतिक कार्यक्रम होणार आहे. चहा भोजनाची व्यवस्था आहे. (देणगी-ऐच्छिक) तरी मोठ्या संख्येने आपण उपस्थित राहावे ही विनंती.

संवाद कुलबांधवांशी

• हेमंत अरुण मराठे, नालासोपारा (पृ. २१)

भ्रमणध्वनी - ९२२०६९९९५७

नमस्कार कुलबांधव आणि भगिनी,

मागील अंकामधे म्हटल्याप्रमाणे १६ ऑक्टोबर २०१६ रोजी म.प्र. ची वार्षिक सर्वसाधारण सभा पार पडली. मागील तीन वर्षांमधे सर्व गोष्टी सुरळीत केल्याने सर्वांमधे उत्साह होता. यावेळी विश्वस्त व कार्यकारीणीची मुदत संपत असल्याने निवडणूक घेण्यात आली. यावेळी प्रथमच इच्छुक उमेदवारांकडून अर्ज मागविण्यात आले होते. त्याप्रमाणे विश्वस्तांसाठी चारच अर्ज आल्याने त्यांची बिनविरोध निवड करण्यात आली. कार्यकारीणीच्या अकरा जागांसाठी पंधरा अर्ज आल्याने निवडणूक घेण्यात आली. फार चांगल्या वातावरणात निवडणूक पार पडली. म.प्र. चे जुने जाणते सदस्य गोवा येथील श्री. कालिदास मराठे यांच्या मार्गदर्शनाखाली मतमोजणी पार पडली. एकुण अकरा जण निवडून आले. सध्याचे कोषाध्यक्ष श्रीनिवास मराठे यांनी प्रकृती अस्वास्थ्यामुळे अर्ज भरला नव्हता. मात्र उपस्थितांनी खुपच आग्रहाने त्यांना कार्यकारीणीमधे काम करण्यास भाग पाडले. लोकांचा आग्रह न मोडवल्याने श्रीनिवास बारावे सदस्य म्हणून नेमले गेले.

नवनिर्वाचित विश्वस्त पुढीलप्रमाणे. १) श्री. आनंद मराठे २) श्रीमती सुलभा मराठे ३) श्री. सीताराम खांबेते ४) श्री. मोहन मराठे, बडोदा. प्रतिष्ठानच्या कार्यकारीणी मधून एक सदस्य विश्वस्त मंडळावर निवडून जातात. यावेळी श्री. रमाकांत विद्वांस यांची या पदावर निवड करण्यात आली.

नवनिर्वाचित कार्यकारीणी पुढीलप्रमाणे. रमाकांत विद्वांस, कार्याध्यक्ष, विजय मराठे सहकार्याध्यक्ष, हेमंत मराठे कार्यवाह, संतोष मराठे सहकार्यवाह, श्रीनिवास मराठे कोषाध्यक्ष, डॉ.सौ. सुमेधा मराठे (संपादिका हितगुज), शैलेंद्र मराठे, सौ. प्रतिभा मराठे, श्रीपाद मराठे कल्याण, श्रीपाद मराठे रत्नागिरी, कस्तुरी मराठे, मंदार मराठे.

यावेळचे वैशिष्ट्य म्हणजे मागील वर्षभरापासून आपल्या वेगवेगळ्या कार्यक्रमांमधे उत्साहाने भाग घेणाऱ्या तरुण वर्गामधून पाच जण कार्यकारीणी सदस्य म्हणून निवडून आले. आता कार्यकारीणी अनुभवी व युवा यांची मिळून तयार झाली आहे. त्यामुळे कामकाज सुलभ होईल. यावेळी प्रथमच विश्वस्त म्हणून मुंबई बाहेरील सदस्य निवडले आहेत. बडोदा येथील

श्री. मोहन मराठे. पुढील अ.भा.संमेलन बडोदा येथे घेण्याचा मानस त्यांनी व्यक्त केला आहे. लवकरच ते प्रत्यक्षात येईल असा विश्वास आहे.

गेली तीन वर्षे कामकाजामधे खुपच सुधारणा झाल्याकारणाने सर्वांचा कामाचा उत्साह वाढला आहे. आता प्रतिष्ठान सर्वदूर पोहोचवणे, वेगवेगळ्या ठिकाणी मेळावे घेणे, वैद्यकीय व शैक्षणिक मदती बाबत जागृती करणे, मदतनिधी वाढवणे इ. गोष्टी प्राधान्याने करायच्या आहेत.

आपण आपआपल्या विभागातील मराठे मंडळींना एकत्र आणा. छोटे छोटे मेळावे घ्या. आम्हाला बोलवा. आम्ही वेळ काढून नक्की येऊ.

आपल्या पुणे शाखेचा निवडणूक आराखडा तयार झाला आहे. पुणे व आसपासची शहरे व गावे मिळून पुणे शाखा कार्यरत असते. या परिसरातील ज्या कुलबांधव भगिनींना प्रतिष्ठानचे कार्य करावयाचे असेल त्यांनी दि. २५ डिसेंबर २०१६ पर्यंत आपले उमेदवारी अर्ज कार्यालयामधे पाठवून द्यावेत. ता. २६/०१/२०१७ रोजी म.प्र. च्या वर्धापनदिनाच्या पुणे येथे होणाऱ्या कार्यक्रमाच्या वेळी निवडणूक होईल व पुणे कार्यकारीणी अस्तित्वात येईल.

यापुढे आपणाला वेगवेगळ्या विभागामधे प्रतिनिधी नेमायचे आहेत. ज्याला इच्छा असेल त्यांनी स्वतःहून आमच्याशी संपर्क करावा. सभासदांचे पत्ते, फोन नं व ईमेल नोंदणी करणे इ. गोष्टी प्रतिनिधींमार्फत करणे अपेक्षित आहे.

एकंदरीत म.प्र.च्या वाटचालीला गती मिळाली आहे ती तशीच ठेवणे आपणा सर्वांच्या हाती आहे. आपण सर्वजण या कार्यात सहभागी व्हाल या विश्वासाने आजचा हा संवाद इथेच थांबवतो.

हरारे हितगुज

ज्ञानी लोग बोले थे

शरीर चला जायेगा, माया यहीं रह जायेगी.

लेकीन इसने तो सब उलटा कर दिया

शरीर तो यहीं है, मगर माया चली गयी.

पंचाहत्तरी गाठताना

• श्रीमती प्रतिभा प्रभाकर मराठे, (पृ. ९९)

दूरध्वनी - ०२२-२५५७७०१९

पुर्वाश्रमीची डॉ. अच्युत बडे यांची मुलगी, नऊ भावंडे नंबर २२२ कु. नर्मदा अच्युत बडे, सासरचे नांव सौ. प्रतिभा प्रभाकर मराठे.

वडील डॉक्टर होते पण नोकरी खेड्यात त्यामुळे शिक्षणाची सोय नसायची. आमचे शिक्षण वर्धा रामटेक येथे झाले. ११वी मॅट्रीक झाले. मोठा व लहान भाऊ नागपूरला शिकायला गेल्यामुळे मला घरी बसावे लागले.

माझी आत्या तिच्यावर आलेल्या दुःखद प्रसंगामुळे तिला २४ व्या वर्षी प्रायमरी शिक्षिकेचे शिक्षण नागपूर येथे सेवासदनमध्ये राहून घ्यावे लागले. नंतर नोकरी केली. हे माहीत असल्यामुळे आपण लग्नाआधी असे शिक्षण घ्यायचे की, पुढील आयुष्यात गरज पडल्यास आपल्या पायावर उभे राहाता यावे हे माझे ध्येय होते.

शिकत असतानाच सुविचार लिहून ठेवणे, त्यानुसार वागण्याचा प्रयत्न हे उद्दिष्ट होते. उदा. 'केल्याने होत आहे रे आधि केलेचि पाहिजे.'

'आलसस्य कुतो विद्या अविद्यस्य कुतः धनम्।

अधनस्य कुतो मित्रम्, अमित्रस्य कुतः सुखम्।।

'आळस हा कामाचा वैरी', 'काम केल्याने मनुष्य मरत नाही तर न केल्याने मरतो'

'पहिले प्रेम द्यावे लागते नंतर मिळते', 'माणसे तोडण्यास एक शब्द पुरेसा असतो पण जोडण्यास अनेक वर्षांची तपश्चर्या लागते.

मी लग्नाआधीच (Dip T) मिडलस्कूल शिक्षिकेचे ट्रेनिंग 'अमरावती' येथे जावून (१ वर्षाचे) घेतले होते. लगेच १९६० मे मध्ये लग्न झाले व नागपूर येथे स्थायिक झाले. माझे पती श्री. प्रभाकर शंकर मराठे, व्ही.आर.सी.ईमध्ये सॅनीटरी इन्स्पेक्टर होते. लग्नानंतर नोकरी करता येणार नाही म्हणून सांगितले पण माझा पिंड स्वस्थ बसणारा नव्हता.

पहिला मुलगा प्रशांत तो लहान असताना त्याला बरोबर घेऊन शिवणाचा एक वर्षाचा कोर्स केला. तेथेच दुपारी ११ ते ५ शिवण शिक्षिका म्हणून नोकरी - एम्ब्रॉयडरी अँड फॅन्सी वर्क हा भरतकामाचा कोर्स तेथेच केला. दुसरी मुलगी प्रज्ञा ती एक वर्षाची असताना 'सेवासदन नागपूर' येथे शिक्षिका म्हणून

नोकरी. गणित, सायन्स, व शिवण हे विषय होते.

नोकरी लागल्यानंतर स्वतःचे घर स्वतंत्र प्लॉट घेऊन बांधले. घर कसे असावे?

असावे घर ते आपुले छान। पुढे असावा बागबगीचा वेल मंडपी जाईजुईचा। आम्रतरूवर मधमाशांचा फुलावा मोहर पानोपान। असावे घर ते अपुले छान।।

प्रभाकरराव मराठे यांना बगिच्याची आवड होती. जमीन शेतीची होती. बगिच्यात सर्व ऋतुंची फळझाडे, भाज्या लावल्या होत्या. निगा तेच

करत असत. फुलझाडे - जाई, जुई, जास्वंद, तगर, मोगरा, अबोली, कुंद, शेवंती, कृष्णकमळ, कोरांटी. फळ झाडे - आंबा, पेरू, सिताफळ, बोरें, डाळींब, लिंबू, पपई, फणस इ. झाडे. भाज्या - वांगी, तुरीच्या शेंगा, भेंडी, मिरची, कारली, गिलकी तोंडली, अंबाडी भाजी इ.

नोकरी सुरू असताना दुपारी लोकांचे शिवण शिवणे, शिकवणी घेणे व मुलांचा अभ्यास, गणपती उत्सव, शारदोत्सव मुलांचे नाटक, नाच वगैरे सांस्कृतिक कार्यक्रम बसवणे. उद्देश मुलांमध्ये धीटपणा आणणे. तिसरे अपत्य प्राची. सर्व मुलांना शाळेव्यतिरिक्त एक कला हस्तगत करायला लावली. मुलगा - तबला विशारद व ड्राईंग, दोन्ही मुली - संगीत विशारद आहेत. प्रभाकरराव निवृत्त होण्यापूर्वी दोन मुलांची लग्ने झाली होती. काटकसरीने संसार केला. प्रपंच नेटका झाला होता.

आधी प्रपंच करावा नेटका। मग घ्यावे परमार्थ विवेका।

निवृत्ती नंतर काय करायचे हे मी आधीच ठरविले होते. अध्यात्म ग्रंथाचे वाचन व अभ्यास. प्रभाकररावांना प्रवासाची आवड असल्यामुळे भारताचा उत्तर, दक्षिण व पश्चिम भाग बराचसा पाहून झाला होता. मी निवृत्त होण्यापूर्वी नऊ महिने आधी प्रभाकरराव हार्ट अटॅक येऊन दोन तासात स्वर्गवासी झाले. प्रपंच संपला, आयुष्याला एकदम कलाटणी मिळाली. धाकटी मुलगी प्राची एमएससीला होती पण जबाबदाऱ्या संपल्याच होत्या.

मला नागपूर येथे चिन्मय मिशनच्या गीताज्ञान यज्ञाचे दोन वेळा श्रवण मिळाले होते. दुःख पचविण्यास सद्गुरूंचे विचार-गीता श्रवण उपयोगी पडले. माझ्या सद्गुरू प.पू. भागिरथी आई इंदूर यांच्या शिष्या प. पू. सौ. पद्माताई गोडबोले नागपूरला

होत्या. त्यांनी श्रवणात पंचीकरण सांगितले होते व दासबोध वाचून आपला अभ्यास वाढवावा असे सांगितले.

‘श्रवण केलियाचे फळ क्रिया पालटे तात्काळ’ दासबोधाचा अभ्यास सुरू केला. गीता ज्ञानयज्ञामुळे गीता पाठ करणे सोपे वाटले. संस्कृत गीता १८ अध्याय पाठ करण्यास दोन वर्षे लागली. ती स्मरणात राहावी म्हणून रोज न चुकता अठरा अध्याय म्हणण्याचा परिपाठ केला. त्यानंतर योग आठ वर्षांनंतर आला. श्रृंगेरी मठात गीता पाठांतर स्पर्धा होती. तेथे गीता पाठ म्हणता आली. दुसरे बक्षीस २०,०००/-रु. चे श्रृंगेरी मठ येथील शंकराचार्यांकडून मिळाले. गीता पाठांतर वेळ जावा म्हणून ‘मा-फलेषु कदाचन’ केली होती. सर्व पैसे योग्य तेथे दान केले.

निवृत्तीनंतर सज्जनगड येथील प्रवेश, परिचय व प्रबोध या परीक्षा दिल्या त्यानंतर ‘सखोल दासबोध’ - २०० स्वाध्याय - ४ वर्ष त्यात दासबोध मनाचे श्लोक, समर्थ चरित्र व गीता यावर अभ्यास झाला. ‘मनोबोध’ - १ वर्ष अभ्यासक्रम - शिवधरघळ विद्यापीठ- आणि ‘मुमुक्षू’, ‘साधक’, ‘उपासक’ - त्यात उपनिषदांचा अभ्यास. समर्थ विद्यापीठ सातारा येथील समर्थ वाडमयाची ‘प्राज्ञ’ परीक्षा १ वर्ष. परीक्षेनंतर समिक्षक म्हणून नेमण्यात येते. दोन-तीन वर्ष काम चालू असते. विद्यार्थ्यांचे पेपर तपासणे व समीक्षण पाठविणे. (सूचना देणे)

२००२ साली मी नागपूरहून मुंबईला मुलाकडे आले. अणुशक्तीनगर येथे वेळ कसा घालवावा हा प्रश्न मला कधीच पडला नाही. रोज संध्याकाळी फिरायला जाणे, गीता मनाचे श्लोक म्हणणे, समवयस्क बायकांशी ओळख करणे त्यांना आवडत असेल तर त्या त्या वेळी रामायण, मनाचे श्लोकांचा अर्थ दासबोध वाचन गीता अर्थ सांगणे असे सुरू असते. भागवत सांगितले. गीता धर्म मंडळ पुणे - गीताव्रती, ज्ञानेश्वरी व तुकाराम गाथा या परीक्षा झाल्या. मिरज येथील श्री. आपटे यांचे ‘धर्मयज्ञ’ मासिक यातून भागवत अभ्यास कळला. १२ स्कंध - ४ वर्ष - दरवर्षी - ३ स्कंध - तो यंदा जूनमध्ये पूर्ण केला. प्रश्नांची उत्तरे घरी लिहून पाठविणे - प्रत्येकी १० प्रश्न - १६ पेपर्स होते. संस्कृत श्लोक मराठी अर्थ वाचून उत्तरे. इतर भागवत ग्रंथाची मदत घेणे. त्याबरोबरच १ वर्षाचा अभ्यासक्रम रोज एक अध्याय संस्कृत मराठी वाचणे व एका प्रश्नाचे उत्तर लिहीणे पूर्ण केला. भागवत ग्रंथाचे पेपर पाठवत होते. इतर विद्यार्थ्यांचे पेपर - समीक्षण करते आहे. ‘धर्मयज्ञ’ मासिकात १८००० संस्कृत श्लोक लिहावे असे आवाहन केले होते. ते मला शक्य झाले नाही. म्हणून मी भागवताचा अभ्यास करून प्रत्येक अध्यायाचा अर्थ अभ्यास म्हणून थोडक्यात सांगण्याचे

ठरवले. आतापर्यंत ५ वेळा भागवत सांगून झाले. सात वेळा सांगण्याचा संकल्प केला आहे.

घरातील अडचणी, लग्नकार्य, नातेवाईकांकडे मदतीला जाणे हे सर्व व्यवस्थित सुरू असते. आमच्या गुरुंचा उत्सव पुणे येथे बलभीम मंदिरात वर्षातून तीन वेळा असतो तेथे १०-१० दिवस उत्सवाला जाते. तेथे कीर्तन करण्याचे योग येतात तेही अभ्यासपूर्वक असतात. माझा दिवस सकाळी ५ वाजता सुरू होतो. मानसपूजा, जप, प्रार्थना, भजने म्हणणे. आन्धिक आटोपून नित्य जप स्रोत म्हणजे पेपर लिहीणे तपासणे, वाचन असे दिवसभर चालू असते. संध्याकाळी ७ नंतर टीव्ही पाहाणे. भागवत मंडळाची ट्रीप द्वारकेला जाणार आहे. तेथे दशम स्कंध वाचन करून स्वाहाकार करायचा आहे म्हणून दशम स्कंध - १० अध्यायाचे संस्कृत श्लोक लिहीले.

हे सर्व साध्य होण्यासाठी घरातील लोकांचे साहाय्य व शांतता असल्यामुळे घडले. मुलगा प्रशांत मराठे इंजिनियर B.A.R.C.E. सून सौ. सुचेता मराठे MSc Bed लेक्चरर १) नात - प्रियंका मराठे M.Teck २) दुसरी नात - मृण्मयी मराठे M.B.B.S. ३ रे वर्ष नागपूर नात जावई गणेश आराध्य M.Teck मुलगी सौ. प्रज्ञा पिटकर MSc, L.I.C. मध्ये ऑफीसर, जावई प्रशांत पिटकर State Bank - AGM नात - स्वरदा पिटकर - डायटीशियन नातू - वरप्रद पिटकर L.L.B. जोधपूर येथे मुलगी सौ. प्राची डोंगरे M.Sc Bed ट्युशन घेते. जावई - प्रशांत डोंगरे Software Engineer मुली लहान - मैत्रेयी, आनंदमयी डोंगरे शिकत आहेत. (सर्व मुले सुस्थितीत आहेत)

जिद्द आणि चिकाटीमुळे अध्यात्म ग्रंथांचा अभ्यास घडला पंचाहतरी गाठताना ध्येयपूर्तीचे समाधान झाले. पुढील बोनस आयुष्यात डोळे व स्मृती चांगली राहो ही सद्गुरू चरणी प्रार्थना करते. ‘मरणाचे स्मरण असावे, हरिभक्तीस सादर व्हावे’ ही इच्छा.

आत्मज्ञानाचा अहंकार सोडून घडावे ग्रंथवाचन।
प्रार्थिते गुरुचरणी आत्मरंगी रंगावे मन॥

सु
वि
चा
र

विनायसेन मरणं विनादैन्येन जीवितम्।
देहान्ते तव सान्निध्यं देहि मे मधुसूदन॥

ब्रह्मज्ञान जरी एके दिवशी कळे,
तात्काळ हा गळे अभिमान

- संत तुकाराम

सु
वि
चा
र

शून्यातून शून्याकडे

• वामन गणेश मराठे, (पृ. ५०३)

दूरध्वनी - ०२०-२५८६१७००

दुरून येणाऱ्या आगगाडीची शिटी वाजली, शिटी वाजवून गाडी धाड धाड करत निघूनही गेली. मी जागा होऊन घड्याळ पाहिले ते ३ वाजून ३० मिनिटे ३० सेकंद झाले होते. संध्यगतीने आयुष्याचे घड्याळ पुढे पुढे जात होते. मला मात्र ५०-५५ वर्षापूर्वी अशीच एक रात्र आठवणीत असलेली, तिने मला घरातून बाहेर काढलेली उगाचच आठवली. ती भयान रात्र. रस्त्यात दिसलेले ससे, कुत्रे, कोल्हेकुई आठवली आणि आकाशात दिसलेली शांत अशी चंद्रकोरही. मी माझा रस्ता सपासप कापत पुढे पुढे जात होतो. माझ्या पावलांना गती होती. डोक्यात विचारचक्र फिरत होते. काय बरे होईल माझ्या आयुष्याचे?

खरं पाहाता आज ७४ वर्षांची वाटचाल कशी काय केली. याचा आढावा घेण्याचा प्रयत्न केला. काळ आणि वेळ यांचाचा ऊन्ह पावसाचा खेळ चालू होता. समज आल्यापासून मी मुळी निसर्गाच्याच मांडीवर बसून खेळत आलो. अंगणातल्या पारिजातकाचा सुवास, बकुळीच्या फुलांचा गंध, चांफ्यांची फुले, शिवाय मोहरणाऱ्या आंब्याचा गंध, पहिला पाऊस, मद्गंध वगैरे. कौलारू घरांतून येणारा कवडसा व त्याचे निरीक्षण तासूनतास पाहात असताना “अरे, आंघोळ कर, पूजा कर” म्हणणारी माझी आजी.

सकाळी उठण्यापूर्वी ‘उठ केशवा’, म्हणणारा पक्षी, आरवणारा कोंबडा, विहिरीवरील पाण्याची घळघळ, रहाटाचा आवाज, माझ्या पायावर बसलेली मांजर, जी मला शाळेत जाता येता सोबत करत असे. कोण म्हणतो माणसं कुटुंब वाढवतात म्हणून? मी तर निसर्गाच्या कुशीत वाहलेला एक क्षुल्लक जीव आहे. झाडं, फुलं, पानं आपल्याशी बोलतात आपण फक्त त्यांच्या भावना समजून घ्यायला हव्यात एवढंच. मी तुळशी, गुलाब, सदाफुली, मोगरा, ह्यांच्याशी हक्काने बोलून त्यांना आपलेसे कसे करावे हे शिकलो. त्यामुळे आपल्या दुःखावर ते हळुवार फुंकर घालतात व आपले दुःखही हलके होते. सुंदर अशी कॉफी करावी त्यावर सुंदर गुलाबे टाकावीत व हळूहळू घुटके घ्यावे लाजवाब! अवलोकन करून संवाद साधला म्हणजे सगळे सुकर होते. क्षण आणि कण जर एकत्र बांधून ठेवले तर नक्कीच विचारांची आणि आचारांची मोट बांधली जाईल.

माझ्या अंगणात असणारे तुळशी वृंदावन, शेजारी असणारा

मारुती समोरच मूळ पुरुषांची समाधी, ज्याने आमच्या जन्मासाठी आपल्या आयुष्याची बांधलेली मोट, दूरदर्शीपणा, कमावलेली शरीरयष्टी आणि आपल्या अचाट मेंदूची करामत करून आम्हा कर्तव्यशून्य पिढीला बहाल केलेली इस्टेट जिचा आम्ही भांडणासाठी केलेला दुरुपयोग तसेच एका पुरातन कालीन श्री विठ्ठलमंदीर असून त्याचे जातायेता दर्शन होते. त्याच्या गाभाऱ्यात काळाकुट्ट अंधार असे. त्यात छतावर वटवाघुळे बसत. देवाचे दर्शन घेऊन ‘पुंडलिक वरदा हरी विठ्ठल’ असे म्हणताच वटवाघुळे भक्ताच्या डोक्यावर तीर्थाचा शिडकाव करत. त्याला सेंटपेक्षाही उग्र वास येई. तसेच मूर्तीमागे दिवडाची किंवा क्वचित प्रसंगी सापांची वस्ती असे. त्याची चाहूल लागल्यावर सळसळ असा आवाज येई. त्यामुळे मी पूजा आणि दिवा लावायला घाबरत असे. कधी कधी तरी नामदेवाच्या पायरीवरच मी पूजा करून धूम ठोके. संध्याकाळी आजी दिवा लावायला देवळात गेली की तिला पूजा केली नाही असे समजे. मात्र आल्यावर विचारी की खरोखरच पूजा केली का? मी पूर्ण खोटे बोलून ‘होय’ असे म्हणे. एकदा तर शिकवणीहून येताना सकाळी ६ वाजता त्या देवळात ५-६ संन्यासी दिसले. तर कधी कोणी! मी कितीदा भीमरूपी, रामरक्षा म्हणून जोरजोरत धावत असे. आमच्या शेतात एक मांगर (फार्महाऊस) होते त्याची किल्ली ६-७ इंच लांब होती. ती वारंवार हरवत असे. तेव्हा श्री विठोबाला साकडे घालत असू व चावी मिळाल्यावर देवाला साखर ठेवत असू. श्री विठोबा बिचारा आम्हांला चावी शोधून देत असे आणि आम्ही साखरही खात असू. आमचे आजोबा पंढरीची वारी न चुकता करत असत. घरांत कपाटात श्री नामदेवाचे अभंग, संताचे श्लोक, तुकारामाचे अभंग, पोथ्या, पुराणे, रामविजय वगैरे असत. मी चौथीत असताना रामविजय वाचत असे. माझी आजी ते ऐकून स्पष्टीकरण मला सांगत असे. देव्हान्यात पुष्कळ देव असत शिवाय घरापासून दूर देव असून त्यांची पूजा करणे हे कठीण काम, कारण शाळेतून येऊन भुकेला असताना पूजा पाठ करणे मला झेपत नसे. खाणे काय तर गुळाचा खडा.

माझी मुंज झाली. हळूहळू पूजापाठ मी करू लागलो त्यांतूनच मला चार आठ आणे मिळत गेले. वह्या पुस्तके घेऊन अभ्यास करत असे. शेतातही जोत भात करू लागलो. एक खट्याळ बैल माझ्याशी मस्ती करत असे. तरीसुद्धा जोत

धरून जमीन नांगरून नंतर गरमागरम आटवलं जेवून शाळेत जात असे. हायस्कूलला आम्हीच जमीन दिली होती तरीपण शिक्षक मला मारही देतच असत. मी मुकाट्याने सहन करत असे. भाजी मिरची शिंपण्यासाठी माझी आजी मदत करत असे. वर्गात पहिला नंबर असला तरी पाठीवर थाप पडण्याची शक्यता कमीच! कौटुंबिक जबाबदारी पार पाडणे म्हणजे मास्तरकी नाही. त्या व्यतिरिक्त काय करता येईल हाच विचार मी करत असे. एकदा तर विडी कारखाना कसा उभारावा याचाही विचार केला होता. सकाळमधून स्वराज्य येत असे त्यातून शिकता शिकता मिळवा असे विचार डोक्यात घोळवत असे. पूज्य पिताश्री, मी आणि आजी असे संवाद होतच असत त्यांतून केव्हा केव्हा बेळगाव, आजरा, नरसोबाची वाडी इथे मी शाळा चुकवूनही जात असे. बेळगावला, कपिलेश्वर मंदीर, मारूती मंदीर इथे कीर्तनेही मी एकत असे. कृष्णेत मनसोक्त डुंबत असे. आजी भाजी भाकरी करे. मी लांकडे व भाजी घेऊन येई. दिवस मजेत जात असत. शेतातील कामे संपल्यावर गोठ्यात कंदील घेऊन गुरांना चारापाणी देत असे. आईला शेणी घालायला मदत करे. गोठ्यात गेल्यावर सगळी गुरे उठून मला सलामी देत असत. पशू असून त्यांना मॅनर्स-आदर असे. आम्हां मानवांना तर मॅनर्सच अधिक! आयुष्याच्या शिंकाळ्यात काय काय विरजण आहे? माहीत नाही तशातच आषाढ महिन्याचे दिवस होते. पाऊस मी म्हणत होता आणि अशाच एका रात्री मी मुंबईला यायला निघालो. एलफिस्टनरोडला माझे शरीर एका ठिकाणी झोंकून दिलें. नोकरी शोधाशोध होऊन तिसऱ्याच दिवशी स्टेशनरी दुकानांत नोकरी मिळाली. दुसऱ्या दिवशी विसावा हॉटेलमध्ये रुपये अडीच देऊन मनसोक्त जेवलो. काही दिवसांनी आठ आण्याचे जेवणही जेवलो. नाहीतर जुम मस्का पानी कम असे, कांदापाव असे वैविध्याने नटलेले जेवण जेवून आत्मा तृप्त केल्याचे आठवते. दिवस जात असत मात्र रात्री संपत नव्हत्या. त्यासाठी दादर चौपाटी असे. तिथे गेल्यावर विचारांची शंखला चालू होई व होकायंत्रासारखी दुसऱ्या दिवशी कुठे जायचे व नोकरी कशी मिळवावी हे कळे.

दुधाच्या डेअरीत, मिठाईच्या दुकानात, हॉटेलमध्ये वेटर, कांजीवर, कंगवे बनवणारे कारखाने. कटाकरी दुकाने असे करता करता एके दिवशी गेटवेला सैन्यात भरती होण्यासाठी गेलो मात्र! एकच वजन कमी म्हणून परत आलो. त्यानंतर मराठे उद्योगांमध्ये १२नंचे प्रेसचे काम कांदापाव खाऊन करू लागलो. समाधानाचे कारण म्हणजे तिथे ४-५ मराठे होते. त्यानंतर काकांच्या शेतावर कामशेताला आलो तिथे शाळुची

राखण करणे, दुपारी जेवणखाण झाल्यावर अभ्यास करणे संध्याकाळी मस्त गुलाबी कॉफी पिणे. आजूबाजूचे, शेजारी, शेतकरी, कातकरी यांचेशी गप्पा मारणे वगैरे वगैरे.

अचानक ति. काकुंनी बॉम्बगोळा टाकला व मला मुंबईला जाण्यास सांगितले. व एवढेच नाही तर “तू कुठेही जा, पण आताच्या आता जा” मात्र घरीसुद्धा जाऊ नकोस हे आमचे गोत्र, घराणे एक मूळ पुरुषाला वंदन करणारे काका.” मी घरी आलो काकांना सर्व सांगितले. दुसऱ्या दिवशी काकांनी चेंबुरच्या हॉटेलमध्ये मला पाठविले. तिथे त्यांनी मला दुधाचे काम दिले. पहाटेला सायकलवरून दूध आणायला तबेल्यात जात असे. पहाटेला मन प्रसन्न होई. होता होता कॉलेजला अॅडमिशन घेतली. पैसे ‘सरोज डेअरी’च्या मराठ्यांनीच दिले. तिथे NCCचे प्रा. कापसे (जे पुढे राज्यपाल झाले) होते. त्यांनी कडक शिस्त लावली. त्यात वादविवाद स्पर्धेत मला शाबासकी मिळाली. ते दिवस भारत-चीन युद्धाचे होते. १५ ऑगस्टला Promise Parade होती. येताना मुंबई सेंट्रलला माझा हात फ्रक्चर झाला. स्टेशन मास्तरने हात बांधून नायर हॉस्पिटलमध्ये पाठविला. सोबत जयहिंद कॉलेजचा विद्यार्थी होता. आठ दिवसात ऑपरेशन झाले. हातात वायर हवी होती ती डॉ. मराठ्यांकडून आणण्यास सांगितले. मी म्हणालो पैसे नाहीत. सांगायला आनंद वाटतो की हेच डॉ. मराठे ट्रेझरर म्हणून मराठे प्रतिष्ठानला लाभले. योगायोग!

दिवस पुढे सरकत होते. मी हॉटेल सोडले. फुकट बसून खाणे नाही. मग पुन्हा शरमेने मान खाली घालून गावाला जायचे काय? नाही. तरीपण तिकीटाचे पैसे कसेबसे जमा केले. अचानक गुडविलमध्ये शिरकाव झाला. कै. अण्णा काळे व कै. सौ. इंदिरा काळे यांनी दुपारची जेवणाची व्यवस्था केली व काही दिवसांनी होम लायब्ररी चालू केली. नंतर प्रभात एजन्सी पटवर्धन, लायब्ररी, पु.रा. बेहेरे यांचेकडे व्हिएतनामचे वेळी लेखन वगैरे वगैरे. गुडविल आणि आसपासची माणसे यांनी माझ्यावर जीवापाड प्रेम केले. त्यामुळे आयुष्यात मी पुष्कळच शिकलो. ग.दि. माडगुळकर, सुधीर जोशी मॅबर झाले.

इथूनच माझ्या आयुष्याला कलाटणी मिळाली. स्टेट बँकेत नोकरी लागली. सामाजिक कार्य ‘ब्राह्मण सेवा मंडळातील’ निरनिराळ्या वक्त्यांना आणणे, गणेशोत्सवाची वर्गणी गोळा करणे वगैरे वगैरे. ५०० ते ७०० वर्षापूर्वीचे घर चिरेबंदी बांधले. लग्न केले. हातातील जागेवर तुळशीपत्र ठेवून मोकळा होणे, निरनिराळ्या संस्थामधे प्रवेश घेऊन ज्ञान विज्ञान वाढविणे, तर्कतीर्थ लक्ष्मणरावाच्या आशीर्वादाने मु. प्र. चालविणे, रिझर्व्ह

बैंक गव्हर्नर एल. के. झा. दिल्लीला आयआयपीला जाणे, कॉमर्स ऑफ इंडियाचे शरद मराठे यांना मराठे प्रतिष्ठान संमेलनात आणणे अशी मोठमोठी माणसे व त्यांचा सहवास म्हणजे माझ्या स्मृतिंना उजाळाच असून चांदीच्या भांड्यात सोन्याचे विचार जपून ठेवण्यासारखे आहे. बृहन्महाराष्ट्र मंडळात बडोदा येथे श्री. ना. बा. मराठे यांचेशी झालेल्या गप्पा व त्यांतूनच झालेला मराठे प्रतिष्ठानचा जन्म. वाई येथील प्रज्ञा पाठ शाळेतील केवलानंद यांच्या आशिर्वादाने म.प्र.चे रोपटे फोफावले आहे. नाही? आमच्या घरात कधी काळी १०० माणसे होती. किल्ल्यासारखे मातीचे घर होते. मोठ्या माजघरात २५-३० माणसे सहज जेवत असत. वेदोक्त ब्राह्मण जेवत असत. स्नानसंध्या होत असे. आता आता पावेतो माध्यान्ही अतिथी जेवत असे. आज गावे ओस पडली. घरांना कुलपे लागली, माणसे कमी झाली, काळ बदलला. सर्वांनी ज्ञानविज्ञानाची कास धरली. मात्र परदेशस्थ माणसांना अजूनही आपली मूळ माती आठवते. हे ही तसे थोडके अधिक काय लिहू?

मी आता पंचाहत्तरित जाईन, समययस्कही जातील. त्यात बंधुभगिनी असतील, सासर माहेरच्या मायभगिनी पण असतील, कित्येकांची नातवंडे, पतवंडे असतील, कित्येकांचे फुले उधळून कौतुकही झाले असेल, होईल. आतापर्यंतचा हा झुळझुळ वाहाणारा मराठे प्रतिष्ठानचा झरा असाच पुढे वाहात राहिल, जवळ जवळ ५००० ते ७००० पर्यंतची माणसे हितगुजमार्फत व निरनिराळ्या उपक्रमांतर्गत एकत्र येत असतील. आपल्या लोकांची ओळख एकमेकांना होत राहिल. माझ्यासारखी माणसे आता 'रोजवूड' होऊ शकत नाहीत. ती दिवसे दिवस 'डेडवूड'च होणार तरीपण वृद्धत्वाची शिदोरी जपणे याप्रमाणे आता मी सार्थ व्याप, उपद्व्याप, कर्म, कर्तव्य, विचार, आचार यांतून निवृत्त होत आहे. म्हणजेच "आम्ही खरोखरच इथले पाहुणे आहोत मला माझे विचार आठवत नाही. लिहायला पेन चालत नाही. मी फक्त आता अती सूक्ष्म जीव आहे आणि म्हणूनच म्हणतो शुन्यातून शुन्याकडे!

गेल्यावर्षी सांगलीला आपले संमेलन झाले. संयोजकांचे कौतुक करावे तेवढे थोडेच! कारण त्यांनी दिलेले सोनचाप्यांचे फूल आणि श्री ब्रह्मचैतन्याचा दिलेला प्रसाद इथे दोन्हींचा मिलाप मला आवडला. त्यापूर्वी कारवारलाही संमेलन प्रसंगी श्री शंकराचार्यांच्या आशीर्वादानेही प्रतिष्ठान बलवान झाले. सुरुवातीला गोव्याच्या संमेलनालाही मूळ गाव इथे श्री देव रवळनाथाच्या पुजाऱ्यांना मी विचारले की प्रतिष्ठान कसे काय आहे? ते म्हणाले ठीक आहे. मी म्हणतो ठीक आहे इथे श्रद्धा ही महत्त्वाची आहे. म्हणजेच प्रतिष्ठानला श्रद्धेची झालर लावली तर काय बहार होईल नाही?

आतापर्यंत प्रतिष्ठान संमेलन प्रसंगी नवनवीन उपक्रम हाती घेत असते व त्यातून परिवारातील फुलांच्या परागात निरनिराळे विचार आणि आचार दिसून येतात. हे पाहून मला वाटते प्रत्येकाच्या मनातील कळ्या नक्कीच उमलत असतील आणि शुद्ध फळे रसाळ गोमटी असेच म्हणावेसे वाटते. प्रतिष्ठान प्रत्येकाच्या कोटात आहे कागदावर नाही. ते मनात आहे हायटेक आहे. हेच तर आपले भाग्य आहे. आज इथे मला कै. भाऊसाहेबांची आठवण होते. कुणा काही केव्हाही शंका विचारली तर त्यांचे फोनवरूनच उत्तर येई "एक क्षण थांबा" कारण असे की ते कुलवृत्तांतात पंत्री, सूचि-सर्व-सर्व पाहून उत्तर अचुक सांगत असत. तेव्हासुद्धा हायटेकच प्रतिष्ठान होते असे म्हणावेसे वाटते. पण आता स्क्रीनवर दिसते तेव्हा ते आमच्या मनात दिसे. एवढेच! आज किती प्रगती झाली आहे. पत्रे नामशेषच झाली. डोके चालवायची जरूरी राहिली नाही. सर्व डोळ्यासमोर आरशासारखेच दिसते आहे. सर्वांचे क्षेम-कुशल लगेच कळते. शंका कुशंका लगेच समजतात. वाद, संवाद पण समोरासमोर निर्णायक ठरतात. त्यावेळचे दोन आणे व पाकीट आणि प्रतिष्ठानचे पत्र मी व कै. सुरेशभाऊ भरताना आठवते. गेले ते दिवस, गेली ती माणसे राहिल्या त्या केवळ स्मृति 'हितगुज' मधूनच स्मृतिंची चाळता पाने - एवढेच.

श्रद्धांजली

म.प्र. चे माजी अध्यक्ष श्री. अरविंदराव मराठे यांचे प्रकृती अस्वास्थ्यामुळे दुःखद निधन झाले ही बातमी ऐकल्यानंतर खरच वाटत नव्हते. माझा प्रतिष्ठानशी संबंध अरविंदरावांच्या कार्यकाळातच आला. सुरेशभाऊंच्या नंतर त्यांनीच प्रतिष्ठानची धुरा संभाळली. त्यांच्याकडून मला काही गोष्टी शिकता आल्या. त्यांच्याच कार्यकाळात पुणे येथे अ.भा.म.प्र.चे संमेलन थाटात पार पडले. मात्र पुढे ते डॉबिवली बँकेच्या जबाबदारीमधे अडकल्याने त्यांनी प्रतिष्ठानची धुरा आनंदरावाच्या कडे दिली. त्यांच्या निधनामुळे प्रतिष्ठान एका अनुभवी व्यक्तीला मुकले आहे. म.प्र.त्यांच्या कुटुंबीयांच्या दुःखात सहभागी आहे.

- हेमंत मराठे, कर्णवाह

गुड मॉर्निंग

• श्यामला पुरंदरे (जातील-मराठे), पुणे (पृष्ठ ७५५)

भ्रमणध्वनी - ९४०५८४५९८४

मुंबईत विविध नामांकित संस्थांमध्ये सचोटीने नोकरी करून एक सद्गृहस्थ पुण्यात स्थिरावले. पण मन अस्थिर होतं. डॉ. ह.वि. सरदेसाई यांनी, 'आवडत्या कामात व्यस्त राहा, व्यायाम करा, हसत राहून आनंदी आयुष्य जगा' एवढंच prescription दिलं. मग डॉ. सतीश देसाई व पत्नी सुमनताई यांच्या सहकार्याने १९९७ ला संभाजी उद्यानात चैतन्य हास्य योग मंडळ सुरू केलं. स्वतःचं नैराश्य कोसो दूर पळालंच, शिवाय पुणे परिसरात व आसपासच्या गावात असंख्य शाखा विस्तारल्या. आतापर्यंत अनेक पुरस्कार मिळाले. ऑक्टोबर ८, २०१६ या जागतिक ज्येष्ठ दिनानिमित्त सुमारे ३५०० ज्येष्ठ रसिक गणेश कला क्रीडामंदिरामध्ये आवर्जून उपस्थित होते. जनता foundation तर्फे डॉ. विनोद शहा यांच्या हस्ते वयाची ७९ वर्षे पूर्ण केलेल्या या चिरतरूपास त्याच्या सहचारिणीसह जीवनगौरव पुरस्कार प्रदान करून जणू काही या पुरस्काराचा मान वाढविला. कृतज्ञता व्यक्त करताना हास्याचा गडगडाट करून टाळ्यांचा कडकडाट निर्माण करणारी ही समाधानी व्यक्ती म्हणजे श्री. विठ्ठलराव काटे होत!

जून २१, २०१५ हा दिवस भारताच्या इतिहासात सुवर्ण अक्षरांनी लिहिला गेला. कारण संयुक्त राष्ट्र संघाच्या आवाहानानुसार विश्वभर योगदिन साजरा झाला. लहानथोर, गरीब, श्रीमंत, स्त्री-पुरुष सर्वांनी पतंजली मुनिवर्यांच्या योगदानाला दिलेली ही मनःपूर्वक दादच म्हणायची. संस्कृत भाषेत 'युज' या धातूपासून निर्माण झालेल्या योग या शब्दाचा अर्थ जोडणे असा आहे. यातील ध्यानावस्थेमध्ये आत्मा परमात्म्याशी जोडला जातो. योग शास्त्रात हठ, ज्ञान, कर्म, भक्ती अशा योगासमवेत हास्ययोगाची मोलाची भर पडली. मार्च १३, १९९५ रोजी डॉ. मदन कटारिया यांनी मुंबईच्या अंधेरी-लोखंडवाला कॉम्प्लेक्समध्ये जगातील पहिला हास्यक्लब सुरू केला. पुढे Laughter Club International स्थापन करून सध्या सुमारे ६५ देशात ६००० पेक्षा अधिक हास्यक्लब कार्यरत आहेत. आमचा पंचवटी-पाषाण-पुणे हा त्यापैकी एक आहे. येथील रहिवासी श्री. येलुरकर हे श्री. काटे यांचे नातेवाईक आहेत. त्यांच्या ओळखीमुळे एप्रिल ५, २००० या गुढी पाडव्याचे औचित्य साधून श्री. व सौ. काटे यांच्या मार्गदर्शनाखाली शुभारंभ झाला. प्रारंभी श्री. काटेसर सहकाऱ्यांसह थंडी, पाऊस, वारा कशाचीही

पर्वा न करता मोटर सायकलने येत व सकाळी ६। ते ७। या वेळात कृती कार्यक्रम दाखवित. हा कार्यक्रम तज्ज्ञ डॉक्टर व योगमहर्षिंच्या सल्ल्याने आखला आहे. ज्येष्ठ व्यक्तींना झेपतील असे मानेपासून पायापर्यंतच्या सर्व सांध्यांना व्यायाम होईल असे प्रकार आहेत. अधूनमधून श्री. काटेसरांचा शाखाप्रमुखांना फोन येतो. एकदा सूस रोड येथे नवीन शाखा निघणार होती. आम्ही त्याठिकाणी पोहोचण्याच्या आधीच काटे पतीपत्नी हजर होते. हसतखेळत जेवण झाले व भक्तीगीतांनी या प्रसन्न सोहळ्याची सांगता झाली.

सुरुवातीला डॉ. विजय भटकर व अन्यजण येत असत. परंतु आता संख्या जरी मोजकी असली तरी नियमितपणा आहे. आम्ही वृंदावन बागेमध्ये जमतो. वेताळ टेकडीवर मोरांचा फुललेला पिसारा, कोकिळेचे मंजूळ स्वर, भारद्वाजाचे दर्शन, विविध रंगीबेरंगी फुले, आकाशात एकत्र उडणारा पक्ष्यांचा थवा यामुळे चित्तवृत्ती नक्कीच बहरतात. प्रार्थनेने आरंभ झाल्यावर प्राणायाम, गायत्रीमंत्र, आसने, हास्यप्रकार आणि शेवटी घोषणा होतात. एकमेकांचे वाढदिवस साजरे करणे, श्रद्धांजली वाहणे, दर रविवारी ललिता दर्प गीताप्रवचन तर श्यामला पुरंदरे ज्येष्ठ प्रज्योतमधील साहित्य वाचून दाखवितात. स्नेहा हिरवानी सामील होते. आम्ही समवयस्क एकमेकांच्या सुखाची व दुःखाची देवणाघेवाण करतो, समत्व बुद्धिने सर्वांशी वागण्याचा प्रयत्न करतो, कामातील कौशल्य वाढविण्याचे ठरवितो, संकटावर मात करून सकारात्मक दृष्टिकोन वृद्धिंगत कसा होईल याकडे मुद्दाम लक्ष देतो. बागेत फिरायला येणाऱ्या कविता फटींग, श्री. माने, सुरेखा चंद्रशेखर इत्यादिंना गुड मॉर्निंग म्हणतो. Yes, Good Morning. is not just a word, its an action and a strong belief to live the entire day well. Morning is the time when you set the tone for the rest of the day and we set it right! And this is possible only because of Smt. and Shri. Kate! आमचे वॉचमन अप्पा शिंदे पण हसतमुखाने नमस्कार करतात.

आमच्यापैकी प्रसंगानुसार गैरहजर राहाणारे आहेत, याला अपवाद आहेत. डॉ. शशिकांत जोशी जे एकटे सर्वच्या सर्व व्यायाम करतात. हे व्यायाम करताना मला लहानपणी व्यायामशाळेत मैत्रिणींबरोबर घालविलेला वेळ आठवतो.

त्यावेळी पनवेल खूप लहान गाव होते. पण जिव्हाळा खूप होता. एखाद दिवशी व्यायामशाळेत गेलं नाही की श्री. एम.जी. मास्तर घरी चौकशीला येत. डंबेल, लेझिम, सूर्यनमस्कार इत्यादी झाल्यानंतर उंच झोपाळ्यावर बसून मनसोक्त गाणी म्हणून दिवसभरच्या ताणतणावाला मोकळ्या हवेत सोडून देत होतो. मुंबईस खार येथे राहात असताना नोकरीच्या वेळापत्रकातून सूट मिळाली की सांताक्रूझ येथील मुक्तांगण हास्यक्लबात जात असे. पुढे बांद्रा येथील कलानगरजवळील बीकेसी कॉम्प्लेक्समध्ये कधीतरी जाण्याचा योग आला आणि आता कधी शिवाजी पार्कला आल्यावर मैदानातील ज्येष्ठांचा हास्यक्लब पाहायला मिळतो. पुण्यास गेल्यावर या सर्व आठवणींचे लोभस शैशव ओंजळीत गच्च धरून ठेवते.

डॉ. चंद्रशेखर जोशी यांच्या 'उत्तिष्ठत जाग्रत' या मासिकामध्ये श्री. विठ्ठलराव काटे यांचं क्रमशः आत्मकथन येत असे. सुमनताई व श्री. काटे सर यांना प्रत्यक्ष भेटल्यावर त्यांच्याबद्दलच्या आदरभाव द्विगुणीत झाला.

समर्थ रामदास स्वामी म्हणतात, 'प्रभाते मनी राम चिंतीत

जावा', इसके साथ बोलने की तमन्ना होती है, 'हँसते रहो, खुष रहो, आगे बढ़ो!'

श्रीभगवद्गीतेच्या १५व्या अध्यायात अक्षरपुरुष म्हणजे कधीही न दमणारा, न भागणारा असं म्हटलं आहे. काटेसर व सुमनताई म्हणजे योगासमोर सदैव हात जोडून उभे असलेले हसतमुख आदर्श नवराबायको! त्यांना पाहून म्हणावसं वाटतं.

To Succeed, you need to find something to hold on to, something to motivate you, something to inspire you, So are the great Kates!

माझी नातवंडे अनिका व रोहन लहान असताना माझ्याबरोबर हास्यक्लबला कौतुकाने येत असत. अनिका शिकागोमध्ये नियमितपणे जिमला जाते व रोहन त्याच्या tennis team चा स्टार आहे. ईश्वरापाशी मागणे आहे की नव्या पिढीला cut throat competition मधून हसायला वेळ मिळू दे व हास्यक्लबची भरभराट होऊ दे!! शेकडो चार्ली चॅपलीन व मकरंद टिळू तयार होऊ देत!!

✦

सहवेदना

आपले कुलबांधव श्री. मनोहर महादेव चक्रदेव यांचे दि. १-११-२०१६ या दिवशी अल्प आजाराने दुःखद निधन झाले. त्यांचे वडिल बंधू श्री. अच्युत म. चक्रदेव यांनी त्यांची थोडक्यात माहिती दिली आहे. मराठे प्रतिष्ठानद्वारा श्री. मनोहर महादेव चक्रदेव यांना भावपूर्ण श्रद्धांजली.

श्री. मनोहर महादेव चक्रदेव (पृ. ७५३), वय ७८ पूर्ण. शिक्षण - डी.एम.ई.ई.

पदविका मिळाल्यानंतर २-४ ठिकाणी उमेदवारी केल्यानंतर स्वतःचा व्यवसाय सुरू करावा या उद्देशाने त्यांनी यांत्रिकी व विद्युत अभियांत्रिकी सुरू केली. ज्याला ज्या यंत्राची गरज आहे, त्याप्रमाणे मागणीप्रमाणे व यंत्राचे विशिष्ट मागणीप्रमाणे आधी त्याचे संकल्पचित्र तयार करून घेवून यंत्र बनविले जाई. प्रचंड कष्ट घेवून ग्राहकाचे निश्चितपणे समाधान होईल असे यंत्र बनवले जाई.

स्वदेशांतून तर मागणी होतीच, पण परदेशातूनही यंत्रासाठी मागणी येई. त्यासाठी पुढील देशात त्यांचा वारंवार दौरा झाला. इंग्लंड, अमेरिका, दुबई, जर्मनी, तैवान, दक्षिण आफ्रीका पुढीलप्रमाणे त्यांनी यंत्रे बनविली होती.

१) मागणीप्रमाणे विशिष्ट अत्तराच्या कुप्या बनवणे हे त्याचे वैशिष्ट्य होते., २) नेलपेण्ट, लिपस्टीक फिलिंग मशिन ३) फोटो प्रोसेसिंग व कटिंग मशिन, ४) कोकण उत्पादनासाठी उपयोगी पडणारी यंत्रे इ.

एकूण सौंदर्यप्रसाधान विषयक उत्पादने

या व्यतिरिक्त त्यांना संगीत, साहित्य, पोहणे इ. त्यांना गती होती.

ज्याला तांत्रिक माहितीची गरज आहे, त्याला ती संपूर्णपणे पुरवणे हेही त्यांच्या ठायी होते. कोणाच्याही मदतीला केव्हाही धावून जाणे व त्यांचे समाधान करणे. अनेकविध व्यायामात सदैव व्यग्र असल्यामुळे "मृत्यू हीच विश्रांती" हेच त्यांचे बाबतीत खरे ठरते.

- अच्युत महादेव चक्रदेव, (पृ. ७५३)

आमची पंचाहत्तरी

• सरोजिनी अनुरूप मराठे, पुणे (पृ. २१)

भ्रमणध्वनी - ९४२१०१९३८७

हितगुजच्या मागील अंकात संपादकियामध्ये 'श्री. अरुण मराठे (रिटायर्ड जज्) यांनी चांगला लेख लिहिला आहे' असे लिहिले होते. तो लेख वाचल्यावर त्यांचे ज्येष्ठ बंधु श्री. अनुरूप मराठे यांनी मला म्हटले 'सरोज, तू आपल्या पंचाहत्तरीबद्दलचा लेख अवश्य लिहून पाठव.'

दैवदुर्विलास असा की श्री. अनुरूप यांनी २७ ऑक्टोबरला शरीर सोडले. तेव्हा मी हा लेख लिहून पाठवीत आहे.

संतुष्ट : सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः

मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मे भक्तः स मे प्रियः

सदा समाधानी वृत्तीचे, सर्वांना सुख देणारे, शांत, ईश्वर पित्याला मनबुद्धी अर्पित केलेले, ज्ञानी योगी आत्मा, ईश्वरपित्याचे प्रिय रत्न होते आपले अनुरूप जी! १४ नोव्हेंबर १९३६ भाऊबीजेच्या दिवशी मराठे कुलातील चार बहिणींना भाऊ तर मिळालाच पण ते खऱ्या अर्थाने सर्वांचे भाऊ म्हणून आवडते झाले. कठीण परिस्थितीत स्वबळावर सर्व शिक्षण स्कॉलरशिपने त्यांनी पूर्ण केले. इंजिनिअरींगची डिग्री मिळाल्यावर महाराष्ट्रात काही काळ काम करून स्कूल ऑफ टाऊन प्लॅनिंग दिल्ली येथे व पुढे लंडनला एम्.एस्.सी. अर्बन डेव्हलपमेंट अँड प्लॅनिंगचे उच्च शिक्षण प्राप्त करून पंजाबमध्ये आणि खास चंदीगढमध्ये सीनिअर टाऊन प्लॅनर म्हणून कार्य केले. १९८५ ते १९८८ पर्यंत भारत सरकारने त्यांना फीजी येथे नगर रचनाकार म्हणून प्रतिष्ठेचे काम सोपवले. याशिवाय ओमान येथेही काही वर्षे कार्य केले व युरोपमध्ये अनेक देशात भ्रमण केले. पुण्यातही प्लॅनर्स फोरमचे ते अध्यक्ष होते.

माणूस आपल्या भावी आयुष्याबद्दल जेव्हा विचार करीत असतो तेव्हा मी काय बनणार ते ठरवितो पण 'मी काहीतरी विशेष करून दाखविणार' अशा प्रकारचे चिंतन अनुरूपजी कुमारवयात करीत आणि ध्येयाची सोनेरी स्वप्ने पाहून चिकाटीने सत्यात उतरवीत होते. १९६३ मध्ये पंजाबात ऑफिसच्या बाहेरच्या भिंतीला हात वर केलेला एक प्रसन्न नागरिक आणि त्याच्या मागे असलेले सुंदर शहर असे वैशिष्ट्यपूर्ण डिझाइन लावले व त्याखाली लिहिले 'City is its people!' त्यांचा आत्मविश्वास, कल्पकता, उत्साहाची भरारी, अष्टपैलू व्यक्तिमत्त्व व जनकल्याणाची भावना यामुळे देशविदेशातील dignitaries व professionals प्रभावित होत असत. त्यांनी नवनवीन प्रोजेक्ट्स बनवून ते सफलतेने पार पाडले. Traffic and Transportation

planning, Environmental Research व Urban economy या तीन शाखांचे प्रमुख म्हणून त्यांची नेमणूक झाली. त्यांचे कार्य मूलभूत आणि दूरदर्शीपणाचे होते असे सर्व लोकांचे मत होते.

असे तेजस्वी करिअर असतानाच १९७७ मध्ये 'प्रजापिता बह्माकुमारी ईश्वरीय विश्वविद्यालय' या संस्थेचा परिचय त्यांना मिळाल्यावर त्यांनी खुल्या मनाने व विवेकबुद्धिने ईश्वरीय ज्ञान व त्यासंबंधीचे साहित्य याचे खोलवर अध्ययन केले. नियमपालन केले आणि प्रयोग करून अध्यात्माला प्रत्यक्ष जीवनात उतरवले, अपूर्व आनंदाचा अनुभव घेतला. शिवाय माऊंट अबू व इतर अनेक प्रांतातील शाखांमध्ये जाऊन तेथे राहून या विश्वव्यापी ईश्वरीय कार्याचे, राजयोगी सदस्यांच्या जीवनाची माहिती करून घेतली. देशविदेशामध्ये त्यांची निरनिराळ्या भाषांमधून व्याख्याने व कार्यशाळा झाल्या. पुणे मराठे प्रतिष्ठानमध्येही तणावमुक्ती, क्रोधमुक्ती आणि 'विघ्नोपर विजय' (Disaster Management) या विषयांवर भाषणे झाली. SpARC म्हणजे Spiritual Application and Research Center या प्रभागाचे ते महाराष्ट्राचे समन्वयक होते. त्यांनी अनेक तरुणांना ज्येष्ठ कार्यकर्त्यांना एकत्र करून समाजप्रबोधनाच्या कार्यात अग्रेसर बनविले. महाराष्ट्रातील अनेक शहरात, खेड्यांमध्ये स्वतः जाऊन जनमानसामध्ये आध्यात्मिक जागृतीची ज्योत पेटवली. त्यामुळे अनेक लोक व्यसनमुक्त होऊन आपापली कामे खेळीमेळीत पार पाडू लागले आहेत.

अशा निरहंकारी पण चतुर व चतुरस्त्र व्यक्तिमत्त्वाचे धनी असलेल्या श्री. अनुरूप मराठे यांची सौभाग्यवती बनण्याचे सौभाग्य मला लाभले. माझे बालपण व पूर्ण शिक्षण (एम.ए. संस्कृत आणि संगीत विशारद) पुण्यात झाले. छोटा गंधर्व यांच्याकडून मला संगीताचे मार्गदर्शन मिळाले. आपल्या मराठी अभंगांच्या शैलीमध्ये मी हिंदी भजने जालंधर रेडिओ स्टेशनवरून गात असे. ऑल इंडिया सैगल मेमोरिअल अँवॉर्ड १९६६ साली

मला सिमला येथे मिळाले. संस्कृताचा वारसा मला माझे वडील प्रो. पु.ना. वीरकर यांचेकडून मिळाला. चंदीगढला मी संस्कृत व संगीत या विषयांचे अध्यापन केले. पुण्यात माझ्या वडिलांनी लिहिलेले 'गीतरघुवंश' यातील मराठी गीते अनेक रंगमंदिरात मोठ्या कार्यक्रमात सादर करण्याची सुवर्णसंधी मला मिळाली. त्या गीतांना छोटा गंधर्व व डॉ. वसंतराव देशपांडे यांनी चाली दिल्या आणि ते कार्यक्रमांना उपस्थितही राहिले.

श्री. अनुरूप यांच्या उत्कृष्ट मार्गदर्शनामुळे व प्रेमळ सहयोगामुळे १९७७ मध्ये मी अतिशय व्यस्त असूनही ब्रह्मकुमारी ईश्वरीय विश्वविद्यालयामध्ये व्यवस्थितपणे शिक्षण घेतले आणि त्यामुळे घरातील व बाहेरच्या सर्व जबाबदाऱ्या मी सुचारू रीतीने पार पाडू शकले. एवढेच नव्हे तर तेव्हापासून घरामध्येच 'गीता पाठशाला' सुरू केल्यामुळे आमची मुले आमच्या पवित्र, स्नेहमय आचरणामुळे आपोआपच (उच्च शिक्षण घेऊनही) ईश्वरीय विश्वविद्यालयाच्या सुंदर सेवा कार्यामध्ये समर्पित झाली. आज चि. अस्मिता (वरिष्ठ राजयोग शिक्षिका बांगूर सेवाकेंद्र कलकत्ता) व चि. प्रसन्न (बायो मेडिकल एंजिनियर, ग्लोबल हॉस्पिटल माउंट आबू) यांचे आईबाबा म्हणून लोक आम्हाला ओळखतात. ज्ञान, योग दिव्यगुणांची धारणा व मनवचनकर्माने सेवा या चारही विषयात आम्ही प्रभुत्व प्राप्त करित आहोत हे केवळ प्रभुकृपेमुळेच!

शिक्षणाचे माहेरघर असलेल्या पुण्यनगरीमध्ये अनेक थोरामोठ्यांशी आम्हाला ज्ञानचर्चा करता आली. तसेच चंदीगढला महाराष्ट्र मंडळाचे 'श्री. अनुरूप' सेक्रेटरी असल्यामुळे अनेक संगीतसभा व भाषणांचे कार्यक्रम होऊन प्रसिद्ध गायकगायिका व वक्ते यांचा सहवास लाभला.

अशा प्रकारे संसारात राहून आनंदी, सुखी, यशस्वी तसेच

कमलाप्रमाणे पवित्र व सुंदर जीवनाचा अनुभव आम्ही केला व सुगंध इतरांनाही वाटू शकलो.

परमात्म्याकडून मिळणाऱ्या असीम स्नेहाचा अनुभव मी रचलेल्या एका गीतातून सादर करित आहे, जे गीत आम्ही बनविलेल्या एका अल्बममध्ये श्री. सुरेश वाडकर यांनी गायले आहे -

खिले खुशीके हजारो उपवन हमारी राहों में
आन बसे प्यारे प्रभु जबसे इन निगाहों में॥

बहुत पुराना नाता अपना

फिर भी लगता नया नया

ऐ रूहानी जादूगर तू

हमें बता दे किया है क्या

हुई मेरी खुशहाल जिन्दगी

प्रभु पनाहों में..... ॥ हमारी राहों में

रूप अनूप यही नैनोंमें

अपने निसदिन घूम रहा

अनहद के नाद सुने तेरे

अन्तर - आनन्द समा रहा

सबको बुलाए तुझसे मिलाए

शीतल छाँवों में..... ॥ हमारी राहों में

गहने गुणों के हम पहने

हीरा हमें बनाया है

पवित्रता के मोती भरके

मस्तक को चमकाया है

किरण किरण उतर उतर बिखर गयी

सभी दिशाओंमें..... ॥ हमारी राहों में

❖

अनुभव नोकरितील

- सुनंदा अरुण मराठे, (पृ. २१)

मसुरा, डांगमोडे वाडीतील गर्भवती महिला, पहिलीच बाळंतपणाची खेप. घरभेटीत ती महिला गर्भवती आहे असे समजल्याने तिची तपासणी केली असता तिला जुळी मुले असल्याची मला खातरी झाल्याने मी तिच्या नातेवाईकांना याची कल्पना दिली व तिला बाळंतपणासाठी मालवणला ठेवण्याविषयी सांगितले. परंतु घरच्या परिस्थितीमुळे त्यांना तिला तेथे ठेवणे शक्य झाले नाही. योग्य वेळी प्रसुती वेदना सुरू झाल्यावर नातेवाईक मला न्यायला आले. ती अमावस्येची रात्र व नदीला पूर आलेला तसेच गावात वीज नाही त्यामुळे माझ्यापुढे यक्षप्रश्न जावे कि नाही? न जावे तर वाडीतील कुटुंब कल्याणच्या केसेस मिळणे अवघड व अधिकाऱ्यांची बोलणी वेगळीच. देवाचे नाव घेतले

व घरमालकांना सांगून आलेल्या लोकांबरोबर निघाले. नातेवाईकांनी पण सांगितले की तुम्ही फक्त खूट (बाळंतीण) सुखरूप ठेवण्याचा प्रयत्न करा, आम्ही तुम्हाला दोष देणार नाही. यामुळे माझा आत्मविश्वास वाढला व काळोख्या रात्री होडीने त्या आलेल्या लोकांबरोबर जाऊन दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळपर्यंत तेथेच थांबून प्रसुती नैसर्गिक रित्या करून दोन्ही बाळे व बाळंतीण सुखरूप होती. घरच्यापेक्षा मलाच जास्त आनंद झाला. नंतर लोकांनी मला घरी आणून सोडले. असे अनेक प्रसंग नोकरि करताना आले परंतु लोकांचे चांगले सहकार्य व घरातील थोरांचे आशीर्वाद शिवाय माझ्या वाडवडिलांचे आशीर्वाद पाठीशी असल्याने माझी नोकरि उत्तमरित्या पार पडली.

❖

जालना ते औरंगाबाद

• प्रफुल्ल ब. खांबेते, ठाणे

भ्रमणध्वनी - ९८१९०९३४१५/९८३३९९५५१५

दोन वर्षांपूर्वी पंचाहत्तरीकरीता देऊळगांवराजाला जाण्याचा योग आला. देऊळगांवराजाला जालन्याहून ३०-४० कि.मी. बस किंवा टॅक्सिने जावं लागतं. कार्यक्रम आटपून आम्ही रात्री ८.०० वा. च्या सुमारास कल्याणला परतण्याकरीता जालना स्टेशनला आलो. संबंध दिवसाच्या कार्यक्रमाने आम्ही सगळेच थकलेले होतो. स्लीपरकोचचे रिझर्वेशन असल्यामुळे परतीच्या प्रवासाची काळजी तर नव्हतीच उलट आरामात झोपून जाऊ अशाच सुखद विचारात आम्ही डब्यात चढलो.

गाडीनी जालना सोडलं. आरक्षित डब्यात काही अनारक्षित लोकपण चढली होती. त्यामुळे डब्यात थोडी गडबड होती. औरंगाबादपर्यंत म्हणजे एक तास ही अशांतता राहाणार असे समजले. लगेच झोपता येणार नाही म्हणून बेचैनी आली. फारतर दहा-पंधरा मिनीटं झाली असतील तोच घुसलेल्या अनारक्षित कुटुंबातील एक ५०-५५ वयाची जाडजूड बाई तिच्या शरीराला साजेसं भरपूर ओकली. ते ओकणं भरपूर पसरलेलं होतं. संबंध डब्यात सगळी दुर्गंधी पसरलेली होती. कोणीही त्या कुटुंबाविरुद्ध ब्र ही काढायला तयार नाही. आम्हाला तिथे बसणंही असह्य झालं.

त्या कुटुंबाला 'साफ करून घ्या' म्हटलं तर 'कशानी साफ करू' असा त्यांचा उलट प्रश्न. मग टी.सी.ला शोधलं तर तो म्हणतो 'मी काय करणार?' मी रिपोर्ट करतो. आम्ही म्हटले 'ह्या अनारक्षित लोकांना चढू कशाला दिलं?' तर त्याचं तोंड बंद बाकीच्या लोकांनी त्या दुर्गंधीवर पेपर टाकायला सुरुवात केली पण त्या कुटुंबाला पेपरनी साफ करून घ्या म्हणायची कोणाचीच तयारी नव्हती. लोक मलाच समजावत होते. जाऊ द्या, दुर्लक्ष करा, चालायचेच, थोड सहन करा वगैरे वगैरे लोकांची मला कीव आली. टी.सी. सांगत होता रात्री दोन वाजता मनमाड येईल तेव्हा साफ करू तोपर्यंत आम्ही काही करू शकत नाही. विचार केला, मनमाडपर्यंत काय आम्ही वास घेत बसायचं? शेवटी आम्ही साखळी ओढून मार्ग काढायचं ठरवलं. इतर प्रवासी वेगवेगळ्या मार्गांनी आम्हाला नाऊमेद करत होते. हे बेकायदेशीर आहे, उगाचच गाडीला उशीर होईल, रेल्वे तुमच्याविरुद्ध कारवाई करून तुम्हाला कैद करील वगैरे वगैरे. औरंगाबाद स्टेशन आल्यावर साखळी ओढावी असे ठरवले कारण दोन स्टेशनांच्या मधल्या मोकळ्या रानात तो टी.सी. व रेल्वे काहीच करू शकणार नव्हती. त्याप्रमाणे आम्ही सबुरीने

घेत गाडी औरंगाबाद स्टेशनत शिरताच साखळी ओढली. साखळी ओढल्यावर गाडी ताबडतोब थांबते हे तेव्हा समजले त्यामुळे उतरणाऱ्या व चढणाऱ्या लोकांची एकच धावपळ उडाली कारण डबे ठरलेल्याप्रमाणे आले नव्हते. चेन आम्ही खेचली हे समजल्यावर टी.सी.ने मनमाड सोडून औरंगाबाद स्टेशनवरच सफाई कामगार पाठवतो सांगून आमच्या तोंडाला पाने पुसून पोबारा केला.

साफसफाई न होताच गाडी औरंगाबादहून निघाली. आम्ही अस्वस्थ होऊन पुन्हा चेन खेचली. त्यावेळेला रेल्वेच्या वरीष्ठ वर्गात धावपळ सुरू होऊन ते ३/४ जण आम्हाला चेन खेचण्याचे कारण विचारायला आले तेव्हा अगोदरची सगळी गाथा सांगून झाल्यावर सफाई कामगार मनमाडला मिळेल इथे मिळत नाही. एवढ्या शुल्लक कारणाकरीता चेन खेचायची नाही. चेन त्याच्याकरीता नाही, तुमच्याविरुद्ध कारवाई केली जाईल हे सांगून झाल्यावर सफाई कामगार पाठवतो अशी बतावणी करून ती माणसे पसार झाली. 'अशा घाणीत झोपता येणार नाही, आमची दुसरी व्यवस्था करा, आम्ही आरक्षणाचे झोपण्याकरीता रेल्वेला पैसे दिलेले आहेत. स्वच्छता करून देणं रेल्वेचं काम आहे' एवढं सगळं सांगूनही (भांडूनही) त्यांच्यावर कसलाच परिणाम झाला नाही, ते निबरपणे निघून गेले.

गाडी सुरू झाली तरी सफाई कामगाराचा पत्ता नाही. आम्ही तिसऱ्यांदा चेन खेचली. चेन आम्हीच खेचली हे त्या वरिष्ठांच्या लक्षात आलं. गाडीला औरंगाबाद स्थानकात थांबावं लागलं. चेन खेचण्याचं कारणही त्यांना माहित असल्यामुळे ते आमच्या समोर न येता त्यांनी एक स्टेनगन धारी जवान आम्हाला दम देऊन घाबरावयाला पाठवला. तो जवान आम्हाला धमकावत होता तो कायद्याची भाषा बोलला तेव्हा मी त्याला 'आम्ही कायदा जाणतो व कोर्टात जावं लागलं तरी चालेल' असे म्हटल्यावर तो एकदम नरमला. त्याने बिनशर्त माघारी घेऊन आम्हाला हवी तशी स्वच्छता करून दिली. त्यामुळे त्रासाचा प्रवास सुखाचा होऊन रात्री ११.०० वाजता का होईना पण समाधानानी व यशाच्या आनंदाने निवांत झोपून सकाळी कल्याणला पोहोचलो.

डब्यातील नाऊमेद करणाऱ्या सहप्रवाशांची उत्सुकता आणि कुतूहल शिगेला पोहोचलं होतं. आमचं आणि या भांडणाचं काय होणार? ह्या उत्साहाने ते त्रयस्थपणे सगळे न्याहाळत होते. भांडण यशस्वी झाल्यावर मात्र सगळ्यांनी आमचं कौतुक केलं. थोडक्यात झगडल्याशिवाय न्याय नाही. ❖

माझी पंचाहत्तरी

• वसंत रावजी मराठे, खुडीपाट (पृ. ११७)

दूरध्वनी - ०२३६४-२१५१५७/२१५१५७

प्रिय कुलबांधव,

खुडीपाटचे 'मराठे' हे एक स्वतंत्र घराणे आपल्या कुलवृत्तांतात आहे. खुडीपाट आहे कसे! याची ओळख बाह्य जगाला फारशी नाही. येथील 'मराठे' गेल्या अनेक पिढ्या येथे कसे राहिले याची माहिती असणेसुद्धा शक्य नाही. मराठ्यांशिवाय जोशी, गोंरे, घाटे, पटवर्धन अशी ब्राह्मण कुटुंबे येथे राहून आता स्थलांतरीत झाली. फक्त मराठे मात्र जमिनीत मूळ जसे घट्ट असते तसे आजही येथे कायम आहेत.

खुडीपाट ही खुडी गावची एक वाडी. पाटवाडी. पाणी पुरवठा करणारे एकूण चार पाट. त्यातील तीन आजही अस्तित्वात आहेत. पिण्यासाठी, शेतीसाठी आणि बागायतीसाठी पाणी पुरवठा होतो. 'पाट' असलेली वाडी म्हणून पाटवाडी. येथील मराठे कुलबांधवांचा मूळ पुरुष हिंदळे गावातून येथे येऊन स्थायिक झाला. तो येथील कोटकामते गावातील भुईकोटावर हिशेबाचे काम करून राजापूर मुक्कामी अहवाल द्यायचा ही फार जुनी, भूतकाळातील गोष्ट. येथील पाण्याची सोय व मिळालेली जमीन यामुळे पाटवाडी त्याने वास्तव्यासाठी निवडली. (त्यापूर्वीसुद्धा मराठे वास्तव्य करून गेल्याचे सांगितले जाते. त्यामुळे हिंदळ्याहून स्थलांतरीत झालेले मराठे येथे येऊन राहू लागले हा तर्क खरा वाटतो.) मूळ पुरुषाचा पुढे विस्तार होत अनेक बांधव कालौघात गरज म्हणून सांगली, पुणे अशा ठिकाणी आजही 'खुडीपाटचे मराठे' म्हणून राहात आहेत.

मी त्यांच्यापैकी एक. हा गाव न सोडता आज वयाच्या पंचाहत्तरीत येथे आहे. येथील कणखर मराठ्यांनी शेती ह्या व्यवसायात कष्ट करून आपली उपजिवीका आनंदाने व्यतीत केली. अंथरून पाहून पाय पसरवाये या म्हणीप्रमाणे, कर्जबाजारी न होता आनंदात तो राहात होता. घनदाट झाडीत तीन बाजूंनी डोंगर, एका बाजूने पश्चिम वाहिनी आचराखाडी ही नदी. या जंगली भागातील आदिवासी पाड्यासारखी ही वाडी. पायवाटेशिवाय अन्य मार्ग नाही. वाडीतून वाहणाऱ्या ओढ्यामुळे वाडीचे दोन विभाग होतात. पावसाळ्यात येणाऱ्या पुरामुळे ओढा पार करणे कठीण. आम्हीच वाडकरी त्यावर कच्चा साकव बांधत असू. पाण्याच्या वेगाने तो अर्धा-मुर्धा वाहून जाई. पाऊस थोडासा कमी झाला की तो परत दुरूस्त केला जाई. (१९९२च्या मानाने पक्का पूल झाला) एकेकाळी सृष्टीसौंदर्याने नटलेली ही वाडी. वाघ, मोर यासारखे राष्ट्रीय प्राणी, पक्षी यांचे निवासस्थान. नाग, फुसरे, मण्यार, घोरपड यांसारखे सरपटणारे प्राणी, झाडांच्या

फांद्यांना लटकलेली मधाची पोळी, अनेक जंगली वृक्ष आणि औषधी वनस्पती, पण माणसाच्या हव्यासापोटी जंगलतोड मोठ्या प्रमाणावर झाली आणि यातील अनेक गोष्टी आता दुर्मिळ झाल्या.

वयाच्या सहाव्या वर्षी मला शाळेत डांबण्यात आले. मुलांना शाळेची भीती वाटायची. गुरूजनांकडून मार मिळण्याची राखीव जागा. हात, पाठ हे अवयव मार खाण्यासाठी राखून ठेवलेली ठिकाणे. इयत्ता तिसरीत असताना काही घरगुती कारणामुळे आचरे गावात स्थलांतरीत व्हावे लागले. परंतु तिसरीचे अर्धे वर्ष आणि चौथीचे अर्धे शिक्षण आचरे 'पारवाडी' शाळेत झाले आणि परत अर्ध्या वर्षासाठी खुडीपाटच्या शाळेत प्रवेश घेतला. सध्या आठवीपर्यंत कुणालाही नापास करू नये अशी सोपी पद्धत आहे. परंतु त्याकाळी चौथीची परिक्षा हा शिक्षणातील पहिला अडथळा. तेथे बरेच विद्यार्थी नापास होत. कंटाळून शिक्षण सोडीत. माझ्याबाबत तसे झाले नाही. नापास होणे हा पालकांच्या दृष्टिकोनातून गुन्हा होता. चौथी पास झालो आणि वाडीतील शाळा संपली. पाचवीसाठी तीन किमी. अंतरावरील शाळेत प्रविष्ट झालो. दोन सत्रांत शाळा, सकाळी ७.३० ते १०.३० व दुपारी ३.०० ते ५.३० अशी शाळेची वेळ. जंगलातून थंडी, पाऊस, ऊन्ह यातून एका सोबत्यासह बारा किमी. दररोज चालणे होई. वय वर्षे दहा पूर्ण. फारच दमायला होई. अभ्यासापेक्षा झोपच जास्त येई. त्याचा परिणाम म्हणजे पाचवी नापासचा शिकका डोक्यावर बसला. पालकांना अन्य पर्याय शोधणे भाग पडले. मुलगा मॅट्रीक (११वी पास) झालाच पाहिजे. त्याशिवाय आपल्या पायावर उभा राहू शकणार नाही ही मनाची पक्की खातरी. यावेळी मोठी बहीण मदतीला धावली. तिच्याकडे मुटाट गावी पाचवी झाली. पण एका वर्षातच बहीण मुंबईला गेली आणि परत पर्याय शोधणे भाग पडले. पूर्वीपासून आचरा गावात ओळख होतीच, त्यामुळे सहावी आणि सातवी तेथे झाली. त्या दोन वर्षांत मी किती चाललो असेन याचा आज विचार करता आश्चर्य वाटते. घरापासून शाळा अंदाजे १.५० किमी. आणि ऑक्टोबर ते एप्रिल सात महिने शनिवारी सकाळी शाळा सुटली की घरी खुडीपाटला येणे व सोमवारी पहाटे उठून ७.३० पूर्वी शाळेत जाणे. आचरा-खुडीपाट अंतर सुमारे ७ किमी. आहे. (कोकणातील बऱ्याच मुलांनी इंग्रजी शाळेसाठी दररोज १०/१२ किमी अंतर पार पाडले आहे.)

त्यावेळी सातवी पास होताना प्रायमरी स्कूल सर्टिफिकेट

(P.S.C.) परिक्षा द्यावी लागे. ती पास झाल्याशिवाय पुढे प्रवेश मिळत नसे. सातवी (P.S.C.) पास व्यक्ती शिक्षकाच्या नोकरीकरीता पात्र असे. (असे अनेक त्यावेळी शिक्षक झाले) पण पालक तेवढ्यावर समाधानी नव्हते. पुन्हा एकदा मोठ्या बहिणीकडे आठवी ते अकरावी शिक्षण झाले. शार्टहॅड-टायपिंग करणे हा नोकरी मिळविण्याचा त्यावेळचा प्रमुख मार्ग. दक्षिण भारतीय यात तरबेज. ते या शिक्षणावर नोकऱ्या मिळवत. पण कारकुनीपेक्षा अन्य पर्याय शोधण्याचा निश्चय केला. त्यावेळी इंडस्ट्रीयल ट्रेनिंग इन्स्टिट्यूट (I.T.I.) शिक्षणसंस्था कारखान्यातून काम करण्याकरिताचे, टर्नर, फिटर, इलेक्ट्रीशियन, सिव्हील, मॅकेनिकल ड्राफ्टस्मन असे अनेक कोर्स शिकण्याचे शिक्षण देत. (आजही देतात.) रत्नागिरीला ही सोय होती. सुदैवाने भावाची नोकरी तेथेच होती. तेथून मॅकेनिकल ड्राफ्टस्मन कोर्स यशस्वीरित्या पूर्ण केला.

शाळेत असल्यापासून उन्हाळी सुट्टीत घरी आल्यावर घरची छोटी-छोटी कामे करण्याची सवय होतीच. कोर्सचा रिझल्ट लागेपर्यंत असाच घरी असताना आईसोबत गुरांसाठी गवत आणण्यास गेलो होतो. गवताचा भारा (येथे 'वरंड' म्हणतात) आणून टाकला व आलेले पत्र हातात पडले. पत्राशिवाय त्यावेळी संपर्काची सोय नव्हती. तार (टेलिग्रॅम) व पत्र हीच संपर्काची साधने. तारेतील संदेश आणि इंग्रजी भाषेतील पत्र वाचून त्याचे मराठीत भाषांतर करणारा दुर्मिळ. तार आली म्हणजे काहीतरी वाईट घडले असे मनाशी ठरवून संपूर्ण कुटुंब तणावाखाली असे. माझेही पत्र इंग्रजी भाषेत होते. ते कुणाला वाचता आले नाही. मी पत्र वाचून पूर्ण करीपर्यंत आठ-दहा शेजारी पत्रात काय असेल! याचा अंदाज बांधत होते. पत्र वाचून पूर्ण झाले तरी मी उत्तर देत नाही, असे पाहून त्यातील एक थोड्याशा काळजी सुरात 'बाबा काय आहे, ते सांग एकदा' मी विचार करत गप्पच होतो. नोकरीवर पंधरा दिवसात रूजू होण्याची त्यात ऑर्डर होती. माझी विद्यार्थीदशा संपली. जबाबदारी वाढली. नोकरी म्हणजे मानेवरील जू. वरिष्ठांच्या हुकूमता आता राहावे लागणार. रजा मिळाली तर घरी येता येणार. स्वातंत्र्य संपले इत्यादी विचारांचा कल्लोळ त्या दोन-चार मिनिटांत मनात आला. म्हणून मी गप्प होतो. 'मला पंधरा दिवसांत नोकरीवर रूजू व्हायचे आहे'. माझ्या तोंडातून शब्द बाहेर पडले. आई आणि आजी दोघीनाही आनंद झाला. पण थोड्याच दिवसात मला जावे लागणार, आता सहज रजा मिळणार नाही. जेवणाची व्यवस्था कशी होणार, नोकरीचा त्रास किती असेल अशा अनेक शंका त्यांच्या मनात पिंगा घालत होत्या.

लगेच दुसरे दिवशी तयारीला लागलो. रत्नागिरीला जाऊन सर्व महत्त्वाचे कागदपत्र गोळा करून मुंबई गाठायची

होती. तीस-पस्तीस वर्षापूर्वी कोकणवासियांना आगबोट हा प्रवास मार्ग, सोपा, कमी खर्चाचा आणि आरामदायी होता. वारकऱ्याला जसे वारीसाठी पंढरपूर तसे कोकणी माणसाला मुंबईवारीसाठी भाऊचा धक्का. वेंगुर्ले-मुंबई बोट, मालवण, देवगड अशी कोकणातील बंदरे घेत सकाळी भाऊचा धक्का गाठी. तेथून टांगा, टॅक्सीने कोकणी माणूस परळ, लालबाग गाठी. कालांतराने बोटीची जागा एस.टी. बसने घेतली. कोकण रेल्वे चालू झाल्यामुळे एस.टी. बस अखेरचा श्वास घेत आहे. देवगडला एस.टी. बस दुपारी एकच्या मानाने जाई. मुंबईला जाणारी बोट ३.००-३.३० च्या मानाने येई. पण देवगडला जाण्यासाठी सात-आठ किमी. चालून बस पकडावी लागे. त्यामुळे सकाळीच निघावे लागे. रत्नागिरी आणि तेथून मुंबई असा बोटीचा प्रवास करून भाऊचा धक्का गाठला.

सगळे अचानक घडले असल्यामुळे, मी दारात पाहून बहिणीला नवल वाटले. जेवण आटपल्यानंतर, मी माझ्या नोकरीचे सांगून, उद्याच कारखान्यात जातो असे जाहीर केले. पण नकटीच्या लग्नाला सतराशे विघ्ने. तसे काही कारणाने मुंबई बंदचा इशारा देण्यात आला होता. म्हणून उद्याचा परवा झाला. आणखी चौकशी करता नोकरीवर जाण्यासाठी माझ्याकडे पुरेसे कपडे नव्हते. ते शिवून घ्यायला चार दिवस गेले. केस काप, दाढी कर अशा सूचना देण्यात आल्या. मला माझा गावंढळपणा लक्षात आला. नियमित प्रवासासाठी रेल्वे पास देते तो काढला पाहिजे याची माहिती देण्यात, सर्व सोपस्कार आटपून मी कामावर जाऊ लागलो.

त्यानंतर अनेक कारखान्यांतून काम करता इलेक्ट्रॉनिक क्षेत्रात प्रवेश झाला. वेगवेगळी उत्पादने हाताखालून गेली. प्रत्यक्ष ड्राईंग ऑफिसमधील कामाशिवाय इन्स्पेक्शन, कारखान्यांना लागणारे वेगवेगळे सामान पुरवणारे सप्लायर्स शोधणे, त्यांच्याकडून कामे वेळेत करून घेणे, अशी कामे करण्याचा वीस वर्षांचा अनुभव गाठी आला आणि नोकरी सोडण्याचा निर्णय १९८२ साली घेतला. ड्राईंग आणि इतर कामे ज्यासाठी यंत्रांची (मशिनरी) गरज नसते अशी कामे स्वतः आणि गरज पडल्यास मदतनीस घेऊन आणि इतर कामे छोट्या सप्लायर्सकडून करून घेऊन ती पुरवण्याचे काम करू लागलो. व्यवसायवृद्धी चांगली होत होती. चांगले आणि वेळेत काम ही व्यवसायाची दोन अंगे कटाक्षाने पाळत होतो. दहा वर्षे काम करता करता वयाची पन्नाशी सरली. महानगर आणि उपनगरातील वाढते प्रदूषण, तीव्र उन्हाळा, वाढते कचरा ढीग, डास, माशा यांचा उपद्रव, पाणी टंचाई. पैसा कमाविण्यासाठी हा त्रास सोसायचा की स्वास्थ्यासाठी पैशांचा मोह न धरता महानगर सोडायचे या संघर्षात स्वास्थ्याला मनाने कौल दिला. गावची मोकळी हवा, प्रदूषणमुक्त वातावरण,

स्वतःचे घर आणि थोडीशी मालकीची जमीन. कष्टाची कामे जमणार नाहीत परंतु इतर काहीतरी नक्कीच करता येईल याची खातरी. गावाशी संबंध होता. १९९४ साली सर्व व्यवसाय बंद करून गाव गाठले. महानगरला राम-राम ठोकला.

एकटाच असल्यामुळे प्रथम स्थिरस्थावर झालो. वाडीतील व्यवहारांवर लक्ष होते. लोक भेटायला येत. मुंबई सोडून आल्याचे कळताच काहीना नवल वाटे. काही, बंद असलेलं घर उघडं राहाणार म्हणून आनंद व्यक्त करत. ज्यांना नवल वाटले, त्यांचा पुढचा प्रश्न असे 'येथे राहून काय करणार?' 'काही ठरवलं नाही' असं माझं उत्तर असे. शेजारचे एक निवृत्त शिक्षक, माझे नातेवाईक, आपल्या नातवाला शिकवत. तेथे जाऊन मी बसत असे. एकदा ते म्हणाले 'मला थोडं कमी दिसतं, चल आजपासून तू याचा शिक्षक. त्या मुलासोबत त्याच्या वर्गातील तीन मुले, अशी चार मुलांची पहिली बॅच चालू झाली. त्यांच्यापेक्षा वरच्या वर्गातील मुले येत पण त्यात सातत्य नव्हते. येथील पालकांना आपले पाल्य शिकले पाहिजे असे मनापासून वाटते. घरची कामे कधीमधी त्यांनी करून त्यातही त्यांना मदत करावी अशीही इच्छा असते. मुलांचा अभ्यासाकडे कल कमी असतो. त्यांना वेगवेगळ्या मार्गांनी प्रवृत्त करावे लागते. सामाजिक स्थिती अभ्यासाला पूरक नसते. शाळेतील शिक्षकांशिवाय अन्य मार्गदर्शन नाही. आज शहरीभागातील एकही विद्यार्थी असा नसेल जो ट्यूशन क्लासला जात नाही. ती बॅच ज्यावेळी दहावी एसएससी परीक्षेला बसली त्यावेळी चारही मुले पास झाली. त्यातील दोन त्या शाळेत एक व तीन क्रमांकावर होते. मधल्या काळात वाडीतील सर्व मुले नियमित येऊ लागली. २०१५ साली झालेल्या दहावी एसएससीपर्यंत गेल्या पंधरा वर्षांत कुणीही एसएससी नापास नाही. कुणीही अर्धवट शाळा सोडली नाही.

मुलींना आजही पालकांकडून दुय्यम वागणूक दिली जाते. जर पालकांवरचा खर्चाचा भार थोडा कमी केला तर त्यांना मुलींचे शिक्षण चालू ठेवणे सोपे जाईल असा विचार करून, शासनाने चालू केलेल्या दत्तक पालक योजनेत सहभागी होऊन नऊ दाते मिळवून दिले. पण शासन योजना नेहमी अर्धवट कामे करतात. वेळेवर मदतीचे वितरण केले जात नाही, म्हणून त्यातील सहभाग काढून माझ्या कुटुंबियांमार्फत काही मुलींना प्रतिवर्षी ₹४००.००चे शैक्षणिक साहित्य वितरीत केले जाते. विद्यार्थ्यांनी स्कॉलरशीप मिळवावी म्हणून त्यांनाही प्रोत्साहनपर पारितोषिके देण्यात येतात.

शासनाने माध्यान्ह भोजनाची सुरुवात केली. सर्वोच्च न्यायालयाने तो शिजवून मुलांना देण्याची सक्ती शाळांना केली. अगदी सुरुवातीला शासन प्रति विद्यार्थी १०० ग्रॅम तांदूळ

व त्यासोबत फक्त ₹१.२५ देत असे. त्यात इंधन, भाजी व शिजवणाऱ्यांचा मेहताना अशी व्यवस्था होती. तुटपुंज्या खर्चात चांगला आहार देणे शक्य नव्हते. ग्रामस्थांना विनंती करून काही खर्च स्वतः सोसून, काही येथे उत्पादीत होणारे पदार्थ नारळ, भाजी, कुळीथ देऊन आहार कधीही निकृष्ट होऊ दिला नाही. पालकांचे अनमोल सहकार्य मिळाले.

येथे आल्यानंतर ग्रामपंचायत खुडी, तंटामुक्त समिती, हागंदारीमुक्त गाव, संत गाडगेबाबा स्वच्छता अभियान, शाळा व्यवस्थापन समिती या सर्व योजनात काम केले. वाडी एका राजकीय पक्षाच्या पाठिमागे उभी राहिल्यामुळे वाडीतून पंतप्रधान योजनेतून पक्का रस्ता गेला. दोन गाव जोडणारा लोखंडी साकव नदीवर बांधला गेला अशी काही कामे झाली त्यात माझा सक्रिय सहभाग होता. गावात वाचनालय असावे अशी गेली अनेक वर्षे मनात होते, पण जागा आणि पुस्तकांची देवाणघेवाण करणारी व्यक्ती मिळत नव्हती. ती सोय होताच १५ ऑगस्ट २०१५ पासून वाचनालय चालू झाले. ज्याला शक्य असेल त्याने एखादा ग्रंथ वाचनालयासाठी दिल्यास त्याचे स्वागत केले जाईल. गावातील आणि इतर आसांचा, मित्रपरिवाराकडून चांगला प्रतिसाद मिळत आहे. गावातील अर्धशिक्षित लोकांना बऱ्याच वेळा शासनाकडे किंवा अन्य ठिकाणी अर्ज करावे लागतात. काही फॉर्म भरावे लागतात. माझ्यात त्यांना एक हक्काचा माणूस मिळाल्यासारखे वाटते. वयाच्या सत्तरीत इतर सर्व कामांपासून अलिप्त होऊन फक्त शाळांसाठी काम करतो.

गेली वीस वर्षे अगदी छोटेसे, खारिचा वाटा एवढेच म्हणण्याइतके काम झाले. जाहीर करण्यासारखे यात काही नाही. सिंहावलोकन असे म्हणता येईल. जोपर्यंत बुद्धी काम करते, तोपर्यंत शाळांसाठी काम करण्याचा संकल्प आहे. अशारितीने सर्व सामान्यांची पंचाहत्तर वर्षे जातात तशी माझीही सरली.

आज वाडीतून पक्की सडक जात असल्यामुळे, देवगड, मालवण, कणकवलीपर्यंतच एसटी बस जाऊ शकते. मुलगे मुली त्याचा फायदा घेऊन ज्युनिअर कॉलेजात जातात. मुलीसुद्धा दहावी पास होऊन घरी राहाण्यात समाधानी नसतात. गेल्या साठ-पासष्ट वर्षांत देशात, राज्यात बऱ्याच सुधारणा झाल्या, त्याचा फायदा तरुण, तरुणी घेत आहेत. पत्र, तार जाऊन मोबाईल, कंप्युटरने आज जग जवळ आले आहे. एकेकाळी आदिवासी पाड्यासदृश्य वाडी आधुनिकतेकडे झुकत आहे. भविष्यात येथील तरुण आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या मदतीने शेती, फळबागायत, पर्यटन अशा व्यवसायातून समृद्ध आणि सुखी होतील याबद्दल खातरी आहे.

विमुद्रीकरण अर्थात Demonetisation

• श्रीनिवास मराठे, (पृ. ३९२) दादर

भ्रमणध्वनी - ९८३३२१६४६८

सध्याच्या सर्वात बहुचर्चित असणाऱ्या या विषयावरील माझे हे काही विचार.

काळ्या पैशाबद्दल जेव्हा जेव्हा बोललं जातं तेव्हा केवळ धनदांडग्यांनी आपापल्या व्यवसायातून मिळवलेला परंतू आयकर विवरणात नमूद न केलेला पैसा म्हणजेच काळा पैसा असा सोयीस्कर अर्थ घेतला जातो. पण करपात्र उत्पन्न असूनही आपले आयकर विवरण न भरणाऱ्या किंवा कमी उत्पन्न दाखवणाऱ्या या category मध्ये पुढील तथाकथित सर्वसामान्य (?) व्यक्तींचा पण समावेश आहे हे लक्षात घ्यायला हवे.

१. सरकारी / निम सरकारी / नगरपालिका / ग्रामपंचायती कार्यालयातील class १ पासून ४ पर्यंतच्या लाच घेणाऱ्या सर्व व्यक्ती (यात MSEB, BEST, Fire Brigade आदी आस्थापना अंतर्भूत)
२. म्युनिसिपालीटीच्या अधिकाऱ्यांना तसेच लाचखाऊ पोलिसांना पटवून रस्यावर धंदा करून अविश्वसनीय कमाई करणारे
३. अवैध रिक्शा, taxi चालक
४. उत्पन्नातील पैसे वाचवून ते केवळ जास्त व्याजाच्या लोभाने भिशी, खाजगी अनधिकृत पतपेढ्या वगैरे मध्ये गुंतवणारे (जिथे सर्व व्यवहार केवळ रोखीत होतात)
५. चिटफंड चालवणारे (शेरेकर जो BEST मध्ये कारकून होता तो आठवून पहा)
६. फेरीवाले, छोटे व्यावसायिक जे दर वर्षी वेगळ्या नावाने धंदा करतात.
७. रद्दी व भंगारचा व्यवहार करणारे (ज्यांची वार्षिक उलाढाल काही लाखांमध्ये असते.)

CA, वकील, डॉक्टर्स, architects, builders आदी व्यावसायिकांपैकी कितीजण आपलं खरं आयकरविवरण भरतात याबद्दल जास्ती न बोललेलंच बरं. अरे हो... या सर्वांचे शहेनशाहा म्हणजे आपले नेते तर राहिलेच... ८० ते ९०% काळा पैसा हा नेते, राजकारणी, सरकारी कर्मचारी, कायद्याचे रक्षक आणि न्यायव्यवस्था यामधूनच निर्माण झाला असावा असं मानण्यास खूप वाव आहे. फार कशाला अगदी मध्यमवर्गातील व्यक्तीही बँक खाती/FD वेगवेगळ्या बँकांच्या वेगवेगळ्या शाखांमध्ये उघडत असे. KYC नंतर या प्रकाराला

बऱ्याच प्रमाणात आळा बसला. या विधानाशी बरेच वाचक सहमत होतील. ही केवळ काही उदाहरणं... अशा कित्येक व्यक्ती तुमच्या दृष्टिपथास येतील. जरूर आहे ती केवळ सजग राहून आसपासच निरीक्षण उघड्या डोळ्यांनी करण्याची. तसं केल्यास तुमच्या लक्षात येईल की ही यादी न संपणारी आहे.

हा काळा पैसा अस्तित्वात कसा येतो? तर ८० ते ९०% व्यवहार नगद स्वरूपात होतात ह्यातच या काळ्या पैशाचं मूळ आहे. दुसऱ्यापेक्षा मोठं होण्याच्या नादात सर्वजण जर हेच करतात तर मीच एकट्यांनं धुतल्या तांदळासारखं राहण्याचा मक्ता घेतला आहे कां अशी भावना असते. काय चांगलं काय वाईट याची जाण प्रत्येकालाच असली तरी झटपट पैशाचं प्रलोभन यांना या स्पर्धेत खेचून नेतं आणि मग लाचखोरी, करचुकवेगिरी आदी मार्गांनी हा काळा पैसा (Unaccounted Wealth) निर्माण होते. अर्थात काळा पैसा निर्माण झाल्यावर त्याची उत्पादकता वाढवण्यासाठी निरनिराळे मार्ग अवलंबिले जातात. यामध्ये समाजातील इतर घटकांची मदत घेतल्याने त्यांचाही हातभार या काळ्या पैशाच्या निर्मितीत लागतो. जमा झालेली रोख रक्कम मग सोने, जडजवाहीर, बेनामी जमिनी/मालमत्ता आदी स्वरूपात रूपांतरीत होते.

सर्वप्रथम, जनतेला बँकेच्या माध्यमातून व्यवहार करण्याची सवय लागावी यासाठी सर्वसामान्यांना परवडतील अशी zero balanceची जनधन खाती योजना राबवली गेली. त्यानंतर RuPay debit कार्ड देऊन जनतेला नगद व्यवहारांपासून दूर जाण्याचे संकेत दिले गेले होते. सर्वसामान्यांनी याला प्रतिसाद देऊन खाती तर उघडली पण बँकेत रक्कम जमा करून व्यवहार करण्याची सवय लावून घेतली नाही. याचाच मतितार्थ असा की Undeclared Income या माध्यमातून जमा केलेली रोख रक्कम हा या काळ्या पैशाचा मुलस्रोत आहे हे ओळखून हा स्रोत कोरडा करण्यासाठी म्हणजेच रोखीचं व्यवहारातील प्रमाण कमी करण्यासाठी अतिशय नियोजनबद्ध पावलं सरकारनं उचललेली होती. परंतु ही पावलं कोणत्या दिशेत आहेत याचा उलगडा जनतेला झाला नाही.

सरकारनं काळा पैसा नष्ट करण्याचं आश्वासन दिलं होतं मग आता अडीच वर्ष झाली तरी याबाबत सरकार उदासीन कां? प्रत्येकाच्या खात्यात येणार होते ते १५ लाख रुपये कुठे आहेत अशा निर्बुद्ध प्रश्नांनी सरकारला धारेवर धरण्याचे

प्रयत्न सुरू झाल्यावर नाईलाजानं नोटाबंदीसारखा अतिशय कठोर निर्णय ८ नोव्हेंबर रोजी अत्यंत गुप्तता राखून घेण्यात आल्यावर सर्वप्रथम सर्वच पक्षांनी या घोषणेचं स्वागत केलं होतं. परंतु एक दिवसाच्या बँक बंदी नंतर जेव्हा नोटा बदलणे किंवा खात्यात जमा करणे हे पर्याय सरकारनं जनतेसमोर ठेवले तेव्हा साहजिकपणे बँकांसमोर सर्वांच्याच रांगा लागल्या. या रांगांत जसे काळा पैसावाले होते तसेच आपले कष्टार्जित पैसे भरणारे सुद्धा होते. सर्वसामान्यांबद्दल बोलायचं तर या सर्व व्यक्ती शांतपणे रांगेत उभ्या राहिल्या कारण त्याशिवाय गत्यंतर नाही हे यांना कळून चुकलं होतं. माझाच पैसा मिळवायला मला रांगेत कां उभं रहावं लागतं... कारण ६० ते ७०% व्यक्तींना त्या पैशाचा रंग माहित होता. दुसरी गोष्ट ही देखील होती की परोपकाराच्या भावनेतून नव्हे तर या परिस्थितीचा फायदा उकळून काही पैशांसाठी बरेच लोक रद्द नोटा बदलून घेण्यासाठी रांगेत उभे झाल्याने हा सर्व गोंधळ होत होता हे TV वरील दृश्ये पाहून चाणाक्ष माणसाच्या लक्षात आले असेलंच.

गुप्तता राखण्याच्या मर्यादेमुळे पर्यायी नोटा योग्य त्या मात्रेत उपलब्ध करून देणं कठीण होतं. परंतु थोड्याशा कालावधीनंतर हळूहळू पर्यायी नोटा उपलब्ध झाल्या असल्या तरीही या सर्व मोहिमेत नियोजनाचा अभावही जाणवला. Whatsapp, Twitter व इतर Social mediums वर मोहिमेच्या विरोधात व पाठिंबा देणाऱ्या posts येऊ लागल्या. चाणक्याची विधानं, सीमेवर लढणाऱ्या सैनिकांशी सर्वसामान्यांची तुलना करणं व Whatsapp वर येणाऱ्या इतर काही पोस्ट पहिल्या तर त्या सत्ताधान्यांनी plant केल्या आहेत असा समज होणं स्वाभाविक आहे. पण मग त्या खोडून काढणाऱ्या पोस्टही आहेत. एका बाजूला होणाऱ्या कष्टांमुळे जनता जेरीस आली आहे अशा प्रकारचा विरोधकांचा प्रचार तर जनतेला त्रास होत असला तरी या मोहिमेची परिणामकारकता जनता ओळखून आहे व म्हणूनच ती हा सर्व त्रास सहन करून सरकारला सहकार्य करेल हा सरकारचा दावा. या सर्वांचं फलित म्हणजे सुरुवातीला या मोहिमेला पाठींबा देणाऱ्या परंतु या मोहिमेच्या यशानं सरकारचं पारडं जड होईल या भीतीनं ग्रासलेल्या विपक्षाच्या हातात कोलीत मिळालं. त्यामुळे सर्वसामान्यांना होणाऱ्या त्रासाचं भांडवल करित या योजनेला संसदेत आणि संसदेबाहेर विरोध करण्यास सुरुवात झाली. तर सर्वसामान्यांना या मोहिमेमुळे जगणंच अशक्य झालं आहे तरी या मोहिमेला त्यांचा पाठिंबा आहे असा खोटा प्रचार सरकार करित आहे अशा अर्थाची वक्तव्य विरोधक देऊ लागले.

या मोहिमेला विरोध करणारे कोण आहेत व या सर्वांना

सामान्यांचा एवढा कळवळा आताच का यावा यामागची कारणमीमांसा करण्यासाठी उच्च विद्याविभूषित किंवा IITचा पदवीधर असण्याचीही गरज नाही. एका पत्रकार परिषदेत, मोदीजी एका क्षणात होत्याचं नव्हतं केलंत अशा वक्तव्यावरून अशी भूमिका घेणाऱ्यांची कळकळ (की अंतस्थ मळमळ) उघडी पडते. या विरोधात उभ्या असलेल्या प्रत्येकाच्या अंतरीची व्यथा सारखीच आहे पण ती उघड व्यक्त करता येत नसल्याने हा सर्वसामान्यांच्या नथीतून तीर मारण्याचा प्रयत्न आहे. हे न कळण्याइतकी आपली जनता मूर्ख नाही. सरकारच्या कोणत्याही योजनेबद्दल बिनबुडाचे आरोप करून किंवा बेजबाबदार विधानं करून जनसामान्यांचा बुद्धिभेद करण्याच्या तंत्रात विरोधी पक्षातील बऱ्याच उच्चपदस्थांची मत्केदारी आहे. हे लोक कोण आहेत ते चाणाक्ष वाचकांनी ओळखलं असेलंच. ही मत्केदारी मोडण्याचा विडाच उचलल्याप्रमाणे सत्ताधान्यांपैकी काही जणांनी स्वतःला या वर्गात नेऊन बसवलं. त्यामुळे त्यांची काही वक्तव्य उद्दाम वाटतील नव्हे ती आहेतच. आणि हे चूकच आहे. पण जरा वरील वस्तुस्थितीच्या पार्श्वभूमीवर विचार करून बघा...काही विधानं पटतीलसुद्धा.

एक आरोप सरकारवर वारंवार केला गेला तो हा की रोख रकमेतील काळ्या पैशाचं प्रमाण किती आहे याची शहानिशा न करताच हा निर्णय घेतला गेला. असाही आरोप झाला की काळ्या पैशाचे प्रमुख स्रोत (सोनं नाणं, बेनामी मालमत्ता, स्विस बँकेतील खाती) सोडून नोटाबंदीचा हा निर्णय कशाला? लक्षात घेण्यासारखी गोष्ट आहे... घर साफ करायला सुरुवात केल्यावर सर्वात आधी छत साफ करायचं नाही तर काय flooring? लाचखोरी व आयकर विभागापासून दडवलेली संपत्ती ही सर्वप्रथम रोख स्वरूपातच असते. त्यामुळे मुळ उगम बंद केल्यास इतर मार्ग आपोआप बंद होतील हीच ही मोहीम सुरू करण्यामागची भावना असावी.

देशात एकूण किती काळा पैसा असेल व त्यापैकी किती रोखीच्या स्वरूपात असेल ह्याचा केवळ अंदाज बांधता येईल. आपल्या घरात पुन्हा कधीतरी उपयोगास येईल म्हणून आपणच ठेवलेली वस्तू वेळेवर सापडते? आपल्या पाकिटात किंवा बँकेतील खात्यात या क्षणी किती पैसे आहेत? आपलं या महिन्याचं खर्चाचं बजेट किती असेल? एखाद्या मॅचमध्ये (fixed नसलेल्या) एकंदर score किती असेल? इतकंच कशाला... या महिन्यात debit कार्डद्वारे किती रक्कम खर्च झाली हे किती जण अचूक सांगू शकतील? या प्रश्नांची उत्तरं किंवा याविषयी केलेले अंदाज जितके अचूक असू शकतील तितकंच कठीण आहे काळ्या पैशाबाबत निशित अंदाज वर्तवणं... एकंदर काळापैसा

किती असेल याचं अचूक उत्तर खुद्द ब्रह्मदेवही देऊ शकणार नाही. परंतू याबाबतीत अंदाज केले गेलेले आहेत आणि २७ ते ९० लाख करोड एवढा काळा पैसा चलनातून निर्माण होऊन विविध रूपात अस्तित्वात असल्याचे अंदाज आहेत. आता चलनातील एकंदर रोख रक्कम किती हे RBI च्या website वर दर वर्षाचं balance sheet बघून कळू शकेल. ते publish केलेलं नसलं तरी त्याविषयीची माहिती RBIच्या website वर मिळू शकेल. त्यानुसार एकूण चलन जवळजवळ १७ लाख कोटी आहे व त्यातील ८५% आहे ५००/- व १०००/- च्या नोटांच्या स्वरूपात. रोखीच्या स्वरूपातील काळा पैसा हा चलनातील एकूण cashच्या १५ ते २०% असावा असा अंदाज आहे. या हिशेबाने एकूण काळापैसा २.२५ ते २.९० लाख कोटी एवढा असू शकतो. याशिवाय खोट्या नोटांचे प्रमाण देखील खूप आहे. (बहुधा ०.५% ते १%) म्हणजे ७ ते १४ हजार कोटी एवढे असू शकेल. हे अंदाज या क्षेत्रातील तज्ञांचे आहेत व ते काही statistical analysis करून व्यक्त करणात आलेले आहेत. या पार्श्वभूमीवर ११ लाख ते ११.५० लाख कोटी रक्कम या मोहिमेद्वारे चलनात येऊ शकेल अर्थात बँक खात्यांमध्ये आज न उद्या जमा होईल. सर्वात चिंतेची बाब म्हणजे खोट्या नोटा ओळखण्याची यंत्रणा सर्व बँकांमध्ये कार्यरत नसल्याने, खोट्या नोटा बदलून घेतल्या जाण्यास पूर्ण वाव आहे त्यामुळे ११.५० लाख कोटी पेक्षा जास्त रक्कम या मोहिमेद्वारे जमा झाल्यास काळापैसा पांढरा होण्याचे/खोट्या नोटा बदलल्या जाण्याचे प्रमाण जास्त आहे असा निष्कर्ष काढता येईल. पण मग या काळ्याचं पांढरं करण्याच्या गोरख धंद्यासाठी जबाबदार असणाऱ्या व्यक्तींमध्ये पैशासाठी नोटा बदलून घ्यायला रांगेत

वारंवार उभा राहणारा सर्वसामान्य माणूस हाही थोड्या प्रमाणात का होईना एक घटक असेल आणि कदाचित जिल्हा सहकारी बँका ज्यांचेकडे ८ दिवसात ४००० कोटी रुपये जमा झाले होते त्याही सामील असू शकतील.

या मोहिमेद्वारे काळ्या पैशाचे समूळ उच्चाटन होणं कठीण आहे असाही एक आरोप केला जातो. लक्षात घ्या... बरे वाटत नाहीसे झाल्यावर आपल्या विश्वासातील डॉक्टरच्या निदानावर विसंबून आपण इलाज सुरू तर करतोच नां. हे तसंच आहे. आणि एक गोष्ट लक्षात घ्यावी लागेल ती ही की माझ्या उपचारांनी पूर्ण बरं वाटेल' हे जसं डॉक्टर छातीठोकपणे सांगू शकत नाही तसंच इथेही अमुक एवढा काळा पैसा बाहेर निघेल असं सांगता येणं कठीण आहे हे आपल्या लक्षात यावं. कारण टाळी नेहमी दोन हातांनीच वाजते.

केवळ या विषयावर येणाऱ्या वैचारिक पोस्ट वरून नव्हे तर यावर social media मध्ये येणाऱ्या विनोदांच्या बौद्धिक पातळी वरून ही जनता किती सुज्ञ व सुबुद्ध आहे याचा अंदाज आपण बांधू शकतो आता यातले विनोदही सत्ताधाऱ्यांच्या चमच्यांनीच पेरले आहेत अशी भूमिका जर कोणी घेऊ इच्छित असेल तर त्याच्या एककल्ली बुद्धीची कीव करावी लागेल.

राहता राहिली एक गोष्ट जी सांगितल्याशिवाय राहवत नाही. ही केवळ काळ्या पैशाविरुद्ध ची लढाई नसून सर्वसामान्य जनतेला आपली वृत्ती बदलून सचोटीचा मार्ग अवलंबण्या साठी दिलेली ही एक संधी आहे. यापुढील सर्व मोहिमांचा केंद्रबिंदू धनदांडगे असतील, मग ते सर्वसामान्य या बुरख्याआड दडलेले असले तरी.

❖

वाचकांचा पत्रव्यवहार

मा. रमाकांत विद्वांस, कार्याध्यक्ष, मराठे प्रतिष्ठान,
सप्रेम नमस्कार,

मराठे प्रतिष्ठानच्या नवीन कार्यकारिणीची निवडणूक होऊन कार्याध्यक्ष म्हणून आपली निवड झाल्याबद्दल आपले अभिनंदन. तसेच कार्यकारिणीच्या सर्व नवीन सदस्यांचे अभिनंदन. आपल्या पत्रात म्हटल्याप्रमाणे नूतन कार्यकारिणीतील सर्व सदस्य यंग ब्रिगेड' आहेत व ते उत्तम कां करतीलच. त्याचा अनुभव मी सांगली येथील कुलसंमेलनात घेतला आहेच. ते संमेलन यशस्वी करण्याचे सारे श्रेय त्यांचेच होते.

आपले अनुभवी मार्गदर्शन व श्री श्रीनिवास मराठे यांची साथ प्रतिष्ठानला लाभली आहे. त्यामुळे नवीन कार्यकाळात प्रतिष्ठानची वाटचाल जोमात होईल अशी खात्री आहे. मागील कार्यकारिणीतील कार्यवाह श्री. हेमंत यांचा आदर्श घेण्याजोगा आहे. त्यांचा व्यवसायाचा व्याप किती मोठा आहे याची कल्पना त्यांचा फेसबुक वरील वावर बघून येते. त्यांचेही अभिनंदन! प्रतिष्ठानच्या वाटचालीस शुभेच्छा.

वि..म. मराठे, सांगली (पृ. २३५)
भ्रमणध्वनी : ९४२०६७८९६५

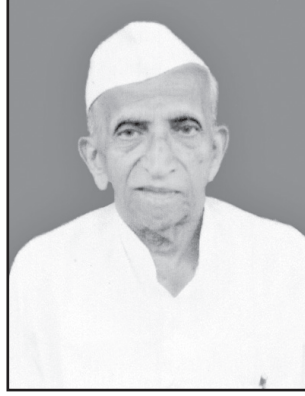
दमलेल्या बाबांसाठी

• मीननाथ लक्ष्मण मराठे

भ्रमणध्वनी - ९८२३७९१४१४

माझे बाबा श्री. लक्ष्मण गणेश मराठे १२-८-२०१६ रोजी रात्री ११.४० वाजता वयाच्या ९५ व्या वर्षी या जगाचा निरोप घेते झाले. माझ्या आठवणीमध्ये कधीही न दमलेले. असे हे व्यक्तीमत्त्व अतिशय कष्टाळू, कर्तव्यदक्ष, निस्पृह, कनवाळू असून रागीट होते. त्यांनी ४७च्या सत्याग्रहात काही महिने कारावास सोसला, त्यांची 'ब्रिटीश सरकारची नोकरी गमावली. खासगी खांबूगिरी चालणाऱ्या ठिकाणी अतिशय 'प्रमाणिकपणे श्रीपूरच्या साखर कारखान्यात काम केले. हाताखाली शे/दोनशे लोक असून घर ते ऑफिस शेवटपर्यंत सायकलने ८च्या ठोक्याला जात. अनेक कामगार, कर्मचाऱ्यांना मदत करत असत. १९६०-७०च्या काळातही आमचे घरी सर्व जातीजमातीच्या लोकांना 'प्रवेश' असे. त्यात तत्कालीन उल्लेखानुसार वडार, मांग, महार इ. प्रकारचे लोक विश्वासाने येत असत. त्यांना नेहमीच आवश्यक साहाय्य, मार्गदर्शन लाभे. त्यांनी सर्व व्यावहारिक, संसारी जबाबदाऱ्या उत्तम प्रकारे पार पाडल्या. सर्व नातेवाईकांना यथाशक्ती साहाय्य केले व सर्वांशी अतिशय चांगले संबंध राखले. अखेरच्या ८ दिवसांपर्यंत स्वतःचे स्वतः सारे दैनंदिन व्यवहार करत राहिले आणि ईश्वरकृपेने त्यांना फार त्रास, यातना न होता देह त्याग घडला हे खूप खूप महत्त्वाचे आहे. माझ्या आईने त्यांना पूर्ण साथ दिली हे ही महत्त्वाचे आहे. असे मातापिता मला लाभले हे माझे भाग्य नव्हे महाभाग्य!

बाबांच्या वर सांगितलेल्या गुणांपैकी निस्पृहता इतकी होती. आम्ही शाळेत असताना काही कॉन्ट्रॅक्टर तेव्हा ताडपत्रीच्या पिशव्या असत. त्यामधून पैसे घेऊन येत कधी लाकडाचे व्यापारीही असत मात्र बाबा त्यांना स्पष्टपणे सांगत की माझे मालक मला पुरेसा पगार देतात. विट्टल कृपेने मी त्यामध्ये समाधानी आहे आणि त्यांना चहापाणी करून परत पाठवत. आता तुम्ही काम चोखपणे करणार असाल तरच परत भेटा. नाहीतर हा चहा निरोपाचा समजा. त्यांच्या पाणीपुरवठा योजनेचे चेअरमन त्यांच्या नव्याकोऱ्या 'बुलेट' मोटार सायकलवरून आले होते. तेव्हा मी १०वी मध्ये होतो. कुतूहलाने 'मी' त्यांची मोटारसायकल बघितली तेव्हा त्यांनी ही गाडी छोट्या

रावसाहेबांना राहू दे, पुढे कॉलेजात जायला यायला लागेल, उपयोगी येईल असे म्हणताच बाबांनी मला घरात जाण्यास सांगितले आणि त्यांना अशा 'भेटीची' जरूर नाही. त्या व्यतिरिक्त काही कामाचे असेल तर बोला, असे 'परखड' बोल ऐकवले.

दुसरा एक गुण - यथाशक्ती सर्वांना साहाय्य आदर करणे. त्यांना १९७०-७२ साली चांगला बोनस मिळाला होता. त्या वर्षी तत्कालीन त्यांच्या काका, काकू, बंधुद्वय,

बहिणी या सर्वांना किमान १००/- भेट स्वरूपात दिले. अर्थात तेव्हा त्याचे मोल खूप होते. कधी कोणीही 'पाहुणे' आले की त्यांना कुठे ठेवू कुठे नको असे व्हायचे. मग कधी : पंढरपुरला विट्टल दर्शन, कधी नीरा, नरसिंगपुर, कधी वेळापूरला अशी 'जीपमधून' भेट होत असे. मात्र तरीसुद्धा कंपनीच्या नियमानुसार जे नियम होते त्यानुसार 'पैसे' भरून. तेव्हा काही काळ साखर टंचाई असे, तरी अधिकृतपणे जी साखर मिळत असे त्यातली दादा, नाना, काका व पाटणकरमामा अशांना पोहोचवत असत.

त्यांनी कष्ट अविरत केले. मी बघितले आहे. रस्त्याच्या साईटवर गेले की भर मध्यान्ही १/२ कि.मी पायी जाऊन काम व्यवस्थित झाले की नाही हे बघत. सर्व कामगार, सुपरवायझर आश्चर्यचकित होत असत आणि वाटेत भेटणाऱ्यांशी त्यांच्या अडीअडचणी विचारत, यथाशक्ती त्याचे निराकारणही करत. त्यांनी आणि त्यांच्या दोन्ही बंधूंनी बालपण कष्टात काढले. त्यांच्या व आईच्या प्रति त्यांचा आदरभाव कधीही ढळला नव्हता.

काही महिन्यांपूर्वीपर्यंत त्यांना जेव्हा आठवण यायची तो पर्यंत मला या गोष्टी सांगत असत. कधी मला त्याचा त्रास वाटत असे.

अगदी ५/७ ऑगस्टपर्यंत मी कामाला निघालो की मला सांगायचे सांभाळून जा, सांभाळून ये...??

आता असे ताई शिवाय कोण सांगणार? असे होते माझे बाबा.

बंदी हजरत युसुफ मियाँ

• अच्युत म. चक्रदेव, पुणे (पृ. ७५३)

भ्रमणध्वनी - ९६२३५५०६३३

बंदी हजरत मियाँ हा जेव्हा मी ठाणे मध्यवर्ती कारागृहांत १९६१च्या सुमारास नोकरीत कार्यरत होतो तेव्हा कारखाना विभागात मी असताना कार्यालयात होता. आधी बंदी म्हणून व नंतर काही काळाने बंदी बॉर्डर म्हणून कामास होतो.

गावात काही गुंडांनी दंगा केला. हजरतही त्या ठिकाणी भांडण सोडविण्यासाठी गेला होता. पण गुंडांनी पोलीस येताच पलायन करताना हजरतचे नावही पोलिसांना सांगितले आणि पोलिसांनी हजरतलाही अटक केली. त्यात त्याला पाच वर्षे सक्तमजुरीचा कारावास झाला. तसे त्यावेळच्या मॅट्रीकपर्यंत त्याचे शिक्षण झालेले होते. घरच्या फर्निचरचे व्यवसायातच तो वडिलांना मदत करू लागला. व्यवसायांत बारीकसारीक बाबतीत तो लक्ष घालत असे व वडिलांना सल्ला देत असे.

कारागृहात काम करतानाही त्याने आपले निरीक्षण चालू ठेवले होते. कारागृहांचे लाकूडकाम विभागात फर्निचर तयार करताना त्याचे हे ज्ञान खूपच उपयोगात आले. फर्निचरमधील एखादी वस्तू तयार करतांना वस्तुची वर्क ऑर्डर, कच्चा माल, अपेक्षित खर्च, होणारा नफा इ. सर्व विचार कसा करावा लागतो हे तो काळजीपूर्वक सांगत असे. फर्निचरचे पॉलीश ही त्याची विशेषता होती. कारागृहास एकदा राज्यपालांनी भेट दिली होती. लाकूडकाम विभागात त्यांनी भेट दिली. त्यांचे सरकारी निवासांत एक सुरेख नक्षीदार, उत्तम कोरीव काम केलेले टेबल होते. तसे त्यांना त्यांचे घरच्यासाठी तयार करून हवे होते. हजरत तेथेच काम करित होता. त्याने ते ऐकले व सांगितले की, “आपण तसे टेबल बनवू शकतो.” कारखाना व्यवस्थापक तुरुंगाधिकारी यांनी तसे राज्यपालांना सांगितले. हजरतला ते टेबल दाखविण्याची सोय व इतर संबंधित सर्व जुळवाजुळव केली गेली व ठराविक मुदतीत ते देखणे टेबल तयार झाले. एक दोन गोष्टी या टेबलांत अधिक उठावदारपणे हजरतने तयार केल्या होत्या. राज्यपालांनी ते पाहिले व त्यांना ते टेबल अतिशय आवडले. त्यांनी अधिकांना तसे सांगितले. त्यांनी हजरतला विशेष माफी दिली. हजरत मियाँने एक दिवस मला आश्चर्याचा धक्काच दिला. तो म्हणाला, “साहेब तुम्ही गणेशभक्त आहात ना?” मी हो म्हणालो. तेव्हा तो म्हणाला “मीही गणेशभक्त आहे व मी आता तुम्हाला गणेश अथर्वशीर्ष बिनचूक म्हणून दाखवतो. कुठे चुकत असेल तर मला सांगा.”

आणि त्याने संपूर्ण अथर्वशीर्ष बिनचूक म्हणून दाखविले. त्याची रामरक्षाही पाठ होती आश्चर्यचकित झालेली माझी मुद्रा पाहून तो म्हणाला “आमचे आसपास सर्व हिंदू कुटुंब राहात होती. तोच संस्कार नकळतपणे आमचे कुटुंबावरही झाला.”

नियमित माफी व विशेष माफी मिळून तो काही काळाने मुक्त झाला. सुमारे वर्षभरानंतर अचानक तो माझे सरकारी निवासात आला. मी प्रथम त्याला ओळखलेच नाही. आधी बंदीच्या पोबारात पाहिले होते. आता तो आला तो कोट, पॅट, टाय, फ्लेट हॅट या साहेबी पोषाखात आला होता. तो म्हणाला, “साहेब, मी हजरत वॉर्डर माझ्या मुलाला मुलुंडला नवे फर्निचरचे दुकान सुरू करायचे आहे आणि त्याचे तुमच्या हस्ते उद्घाटन करायचे आहे. मी टॅक्सी आणली आहे, तेव्हा आपण माझ्याबरोबर त्यासाठी चलावे.”

उद्घाटन सोहळा अतिशय सुरेख, देखणा झाला. त्यांचे नवीन दुकानांतून मी एक ‘टी पॉय’ खरेदी केला.

अशी ही ‘हजरतमियाँची हकीगत!’

थांबवूया आता जबाबदाऱ्यांची कसरत
आठवूया छंद जे गेलो होतो विसरत
जीवनाकडे नव्या उत्साहाने बघूया
तरतरीत तजेला मनाला देवूया
ठरवून टाकू आयुष्य आता
एकमेकांसाठीच जगायचे
सोबत चालण्यासाठी आता एकमेकांचे
हात हाती घ्यायचे, हात हाती घ्यायचे

- कवयित्री भाग्यश्री मराठे

बालगोपालांसाठी उद्बोधक माहिती

- १) आपल्या शरीरात जन्मतः ३०० हाडे असतात. प्रौढपणी फक्त २०६ हाडे असतात त्यापैकी जवळजवळ निम्मी हाडे हात आणि पायामध्ये असतात.
- २) माणसाच्या एकूण वजनापैकी निम्मे वजन स्नायूंचे चे असते.
- ३) मोठ्या माणसाच्या शरीरावरील त्वचेचे वजन सुमारे २.५ किलो असते.
- ४) माणसाच्या शरीरात त्याच्या वजनाच्या जवळजवळ ७०% पाणी असते.
- ५) आपल्या हातांच्या कोपराला जीभ लावणे अशक्यप्राय असते.
- ६) माणसाच्या हृदयात रक्त ३० फूट उडवण्याइतका दाब असतो.
- ७) माणसाच्या शरीरातील सर्वात मजबूत स्नायू जीभ हा आहे.
- ८) डोळे उघडे ठेवून घोरता येत नाही.
- ९) मानवी शरीरातील पाणी १० टक्क्यांनी कमी झाले तर त्याला तहान लागेल. २० टक्क्यांनी कमी झाले तर त्याचा मृत्यू ओढवेळ.
- १०) एखाद्या माणसाला जांभई आली तर ५ मिनिटात जवळच्या लोकांपैकी ५५% जणांना जांभई येईल.
- ११) मानवाच्या कवटीत जवळजवळ १०००० कोटी (नव्वे सेल्स) मज्जातंतू असतात.
- १२) जन्मतः मुलांना (मुलींना) गुडघ्याची वाटी नसते. वयाच्या २ ते ६ च्या दरम्यान ती तयार होते.
- १३) स्त्रियांच्या डोळ्यांची उघडझाप पुरुषांच्या दुप्पट असते.
- १४) माणसाच्या मांडीची हाडे सिमेंट काँक्रीटपेक्षा मजबूत असतात.
- १५) प्रत्येकाचे हाताचे ठसे (फिंगर प्रिंटस) जसे वेगवेगळे असतात तसे जिभेचे ठसेही वेगवेगळे असतात.
- १६) पायाच्या बोटांच्या नखापेक्षा हाताच्या बोटांची नखे चौपट वेगाने वाढतात.
- १७) साध्या पाण्याच्या उत्कलबिंदूच्या तिप्पट उत्कलन बिंदू मानवाच्या लाळेचा असतो.
- १८) माणसाचे केस व नखे एकाच पदार्थातून बनतात.
- १९) माणसाच्या डोक्यावर सरासरी १ लाख केस असतात.
- २०) साधारण माणूस काहीही अन्न न खाता जवळजवळ एक महिना जगू शकतो पण पाण्याशिवाय तो फक्त एक आठवड्यापर्यंत जगू शकतो.
- २१) सर्वसाधारण माणसाला झोप येण्यासाठी सरासरी १२ ते १४ मिनिटे लागतात.
- २२) माणसाच्या शरीरात डोक्याच्या बाहुलीचा पडदा हा एकच भाग असा आहे की तेथे रक्ताची वाहिनी नसते.
- २३) मानवाच्या मूत्रपिंडात दररोज ४०० गॅलन रक्ताचे शुद्धीकरण होऊ शकते.
- २४) शरीरातील सर्वात लहान हाड कानामध्ये असते.
- २५) मानवी शरीरात एकच भाग असा आहे ज्यामध्ये हाड नाही आणि तो म्हणजे जीभ!

संग्राहक : मो. स. मराठे (३६५)

बालकविता - म्हातारा शेवगा

म्हातारा शेवगा अंगणात उभा

थंडीच्या दिवसात फुलतोय बघा

हिरवीगार पाने पांढरीडोप फुले

शेंगांचे तोरण मध्येच झुले

ओबडधोबड फांदीवर चिरबूट पक्षी

गोल गोल फिरून काढतोय नक्षी

शेंगांची आमटी लागते छान

आजोबा खाताना डोलावतात मान

हरारे हितगुज

कतारें थककर भी खामोश हैं, नजारें बोल रहे हैं
नदी बहकर भी चूप है, मगर किनारे बोल रहे हैं
ये कैसा जलजला आय है दुनियामें इन दिनों,
झोपडी मेरी खडी है और महल उनके डोल रहे हैं

या वर्षी थंडी खूप पडणार

का रे?

नाही रे...काही लोकांना पैशाची खूप गर्मी होती
ती निघून गेली नां?

श्री स्वामी समर्थ अक्कलकोट महाराज

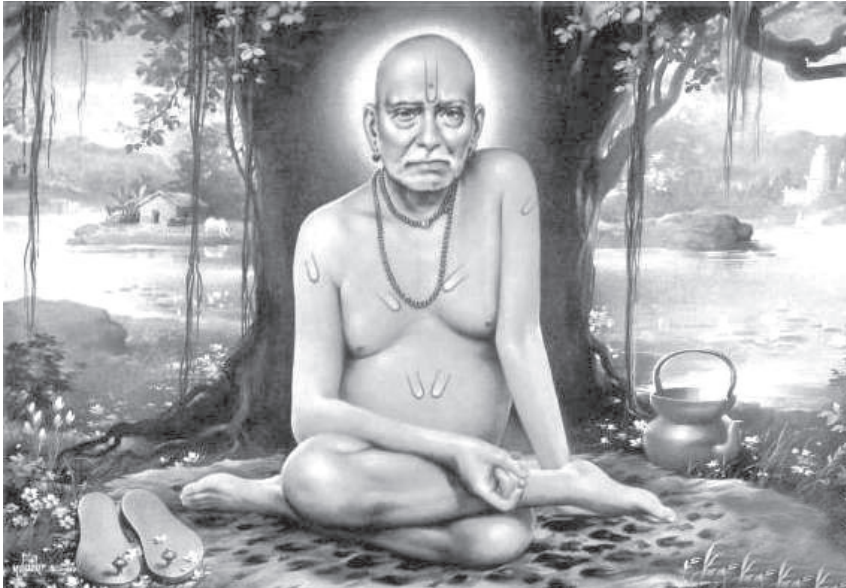
• डॉ. सौ. सुमेधा प्र. मराठे, (पृ. १२०)

दूरध्वनी - ०२२-२४१५०८८९

महाराष्ट्र ही संतांची आणि वीरांची भूमी आहे. महाराष्ट्राच्या संत आणि युगपुरूषांच्या गौरवशाली परंपरेत जे अवतार होऊन गेले त्या सर्वांत स्वामी समर्थांचे स्थान आगळे आहे. अक्कलकोट निवासी श्री स्वामी समर्थ हे एक अलौकिक सामर्थ्याचे महापुरूष होते. श्री स्वामी महाराज म्हणजे प्रत्यक्ष दत्तावतार आहेत. श्रीनृसिंह सरस्वती श्रीशैलास गेले त्यानंतर ३००-४०० वर्षांनी स्वामी समर्थ म्हणून ते प्रकट झाले.

स्वामी महाराजांचा जन्म कोठे झाला, त्यांचे आई-वडील कोण, ते लहानाचे मोठे कोठे झाले, त्यांनी दीक्षा कोठे घेतली याविषयी निश्चित अशी माहिती मिळत नाही. तथापि स्वामी महाराज त्यांच्या भक्तांना स्वतःबद्दल माहिती सांगताना म्हणत, 'प्रथम आम्ही कर्दळीवनातून निघालो. फिरत फिरत कलकत्ता वगैरे शहरे पाहिली. बंगालमध्ये कालीमातेचे दर्शन घेतले. गंगातटाकाने भ्रमण करित हरिद्वार-केदारेश्वरकडे गेलो. नंतर प्रवास करित गोदावरी तटाकी आलो, तेथे काही दिवस राहून मंगळवेढ्यास आलो. तेथे बरीच वर्षे राहून पंढरपूर, बेगमपूर, मोहोळ या मार्गाने सोलापूरस आलो. तेथे काही महिने राहून अक्कलकोटास आलो ते येथेच आहोत.'

श्री अक्कलकोट महाराज शके १९७९ आश्विन शुद्ध पंचमीस बुधवारी अक्कलकोट ग्रामात अवतरले.

श्री स्वामी महाराजांचे शरीर अतिशय दिव्य असे होते. ते अजानुबाहू होते. अंगकांती अतिशय तेजस्वी व गौरकाय होती. नाक अगदी सरळ होते व कपाळ भव्य होते.

सिद्ध पुरूष

स्वामी समर्थ हे सिद्ध पुरूष होते. सिद्ध पुरूष हे वर्णाश्रमधर्मातीत असतात. त्यांची वृत्ती बालोन्मत्तपिशाचवत असते. स्वामी समर्थांच्या ठायी सारी द्वंद्वे एकवटलेली दिसून येतात.

स्वामी समर्थ कधी मसणवटीत, तर कधी राजवाड्यात, कधी निवडुंगाच्या काट्यावर तर कधी रेशमी, मुलायम अंथरुणाच्या पलंगावर, कधी मठात तर कधी मंदिरात सारख्याच भावनेने वावरत असत. एखाद्या अवधूताप्रमाणे त्यांचा संचार सर्वत्र अनिरुद्धपणे चालत असे.

जातिभेद नाही

अक्कलकोट येथे श्रीस्वामी समर्थांच्या दर्शनासाठी काश्मिरपासून कन्याकुमारीपर्यंत लाखो भक्त दर्शनासाठी येतात. स्पृश्य-अस्पृश्य हा भेद श्रीस्वामी समर्थांपाशी कधीच नव्हता. कुणाकडेही ते भोजन करित. महाराज राव व रंक यांना सारखीच वागणूक देत. समर्थ चालू लागले की बरोबर चालणाऱ्या भक्तांना पळावे लागे. ते लंगोटी नेसत, केव्हा केव्हा अन्नपाण्यावाचून

आठ-पंधरा दिवसही राहात. जे स्थान पवित्र वाटेल तेथेच राहात. सर्व धर्मांचे लोक त्यांच्या दर्शनाला येत. महाराज बोलू लागले की एकसारख बोलत राहात व हुक्का ओढू लागले की एकसारखा हुक्का ओढीत. लहान मुलांबरोबर खेळत बसायचे. रागावले की स्वारीचा राग सात सात दिवस टिकत असे.

स्वामींच्या आवडीनिवडी

महाराजांच्या आवडीनिवडी पाहाण्यासारख्या आहेत. कुत्रा प्राणी महाराजांना फार आवडे. मांजराविषयी तिरस्कार वाटे त्याला 'नमकहराम' म्हणून हाकलून देत. गायीवर विशेष प्रेम होते. खाद्यपदार्थांत बेसनलाडू, खीर

व भजी ते आवडीनेच खात. हसतांना पोट धरण्याची व एक वाक्य पुन्हा पुन्हा उच्चारण्याची त्यांची लकब विशेष स्वरूपाची होती. महाराजांना खेळण्याकरिता गहू, हरभरे, डाळ, वाटाणे वगैरे धान्ये लागत. तसेच अक्रोड, बदाम, खारका हे पदार्थ ठेवायला लागत. बिनबुडाची मापटी अगर देवांच्या पोकळ मूर्ती घेऊन त्यात धान्य भरण्याचा व मग ते ओतण्याचा महाराजांना छंद होता.

चमत्कार

श्रीस्वामी महाराजांचे चरित्र व प्रगटीकरण हे चमत्कार-लीलांनी सुरू झाले व मग सर्व जीवनभर त्यांचे चरित्र चमत्कार व लीला ह्यांनीच भरून गेले. पण ह्या चमत्कार व लीला यांचा एक माध्यम म्हणून भक्तांना सुधारण्यासाठी त्यांनी त्यांचा उपयोग केला.

आपल्याकडे येणाऱ्या भाविक लोकांना त्यांनी नुसतेच चमत्कार दाखविले नाहीत तर मुमुक्षूला ज्याच्या-त्याच्या इच्छेप्रमाणे ऐहिक व पारमार्थिक सुखाचा राजमार्ग दाखविला. बाळाप्पासारख्या एकनिष्ठ, निर्लोभी शिष्यांस त्यांनी त्यांच्या इच्छेप्रमाणे मुक्तीची वाट दाखविली. मुंबईच्या स्वामीसुतांनाही त्यांनी आपल्या पादुका देऊन मुंबापुरीत नाम-भक्तीचा ध्वज फडकाविण्यास पाठविले तर स्वामीचे चरित्र लिहिणाऱ्या श्री.

गोपाळबुवा केळकरांना पादुका देऊन चिपळूणास मठ स्थापन करण्यास पाठवून नाम, भक्ती व श्रद्धेचा नंदादीप सर्वत्र लावून लोकांना नीती, सत्व, सच्चाई, एकता यांची शिकवण दिली.

श्रीस्वामी स्वतः संन्याशी होते तरी त्यांनी संन्यासी मार्गाचा प्रचार केला नाही. संसारात व जगात कसे राहावे, कसे वागावे हे ते सांगत. नीती, संस्कृती, सदाचार, निष्ठा, भाव, भक्ती यांचा नेहमी प्रचार करित. भक्ती, ज्ञान, कर्म व उपासना यांचा मेळ कसा घालावा याची शिकवण ते आपल्या भक्तांना सतत देत असत.

‘भिऊ नकोस मी तुझ्या पाठीशी आहे.’ अशा आश्वासक, प्रेमळ शब्दात भक्तांना ते आत्मविश्वासाने सांगतात. स्वामी समर्थ आपल्या निष्ठावंत उपासकांना दर्शनसुखाचा लाभ देऊन त्यांच्या मनोकामना पूर्ण करतात. श्रीस्वामी महाराज शके १८०० मध्ये समाधिस्थ झाले. त्याला १०० वर्षे झाली तरीपण आजही स्वामी महाराज आपल्या भक्तांना मार्गदर्शन करतात, सर्व भक्तांना अतिशय उत्तम आध्यात्मिक अनुभव नेहमीच येत असतात. तेव्हा जो त्यांना भक्तीने शरण जाईल त्याला ते निश्चित पावतील व त्याच्या पाठीमागे सदैव उभे राहातील हे निश्चित. श्रीस्वामी समर्थांच्या चरणी हे वाक्-पुष्प अर्पण.

ती माझी मुलगी...

ती... माझी मुलगी.. लग्न होऊन गेली
घरातली सारी किलबिल बरोबर घेऊन गेली
माझ्या डोळ्यांपुढची वाट सगळी धुकं झाली
तिची मांडरी, तिची पुस्तकं, तिची वाद्यं, तिची घुंगरं
लाडके कपडे आणि पत्रं, तिचे फोटो तिची चित्रं
कुणी गात नाही, कुणी हसत नाही
सगळ्यांना जातांना ती ‘स्टॅच्यू’ म्हणून गेली...
ती... माझी...
इवली असल्यापासून इथे तिचंच राज्य होतं
जरा कुठे गेली की घर कावरं बावरं होत होतं
तिचं बोलणं, तिचं हसणं, रागानी कधी तणतण
करणं
तिचं गाणं, तिचं हसणं, मनापासून चित्रं काढणं
तिच्यामुळे आमच्या घरची मैफल रंगत गेली...
ती... माझी...
आमच्या गप्पा, आमची गुपितं, आमचा स्वैपाक,
बाहेर जाणं

आमच्या टिंगली, आमची भांडणं, चिडवाचिडवी, खरेद्या
करणं
स्वप्नं, चिंता, वैताग सांगणं, एकमेकींना घडवत राहणं
पोकळी होणं म्हणजे काय याची समज आली... ती...
माझी...
बावीस वर्षं मुलगी आपल्याला किती कायकाय देते
वाढत्या वयात किती गोष्टी प्रेमानं शिकवत राहते
माया देते, धीर देते, आपल्यासाठी तीच कळवळते
ओझं कसलं, फुलपाखरू ते याची जाण झाली... ती...
माझी...
तिच्या माझ्या धाग्यांचं एक नातं विणलं आहे
तिचे वेगळे, माझे वेगळे रंग घेणार आहे
नवं नातं विणण्यात आता ती गुंतली आहे
त्याचे रंग सुंदर वेगळे मला कळतं आहे
एकमेकींना दुर्मिळ झालो याची जाणीव झाली
ती... माझी मुलगी... लग्न होऊन गेली

– शोभा भागवत

‘माझा गुड डे’

• वि.म. मराठे, सांगली (पृ. २३५)

भ्रमणध्वनी - १४२०६७८९६५

सकाळचे फिरणे झाल्यावर एकमेकांना ‘हॅव अ गुड डे’ असा निरोप देऊन आम्ही आपआपल्या घराच्या दिशेने जात असतो. आपआपल्या क्षेत्रातून निवृत्त होऊन पंचवीस तीस वर्षे झालेल्या व ऐंशी वर्षांच्या जवळ पोहोचलेल्या अगर ओलांडलेल्या आम्हा ज्येष्ठाना गुड डे म्हणजे काय विशेष असणार? रोजचे फिरणे, नाष्टा जेवण खाण व आरोग्य दायी झोप एवढे झालेला दिवस पार पडला की तो आमचा ‘गुड डे’ असतो. क्वचित कुणाचा नातू कोणती तरी मोठी परीक्षा चांगल्या मार्कांनी उत्तीर्ण झालेला दिवस अगर कुणाच्या नातवाचा अगर नातीचा विवाह ठरल्याची बातमी कळली तर तो गुड डे असतो.

माझ्या सारख्या अधून मधून लिखाण करणाऱ्याचा ‘नावातील ओलावा’ हा लेख गुढी पाडव्या दिवशी मुक्तपीठमध्ये प्रसिद्ध व्हावा व तो लेख आवडल्याचे दूर दूरहून फोन यावेत तो दिवस माझा पाडव्याचा आनंद द्विगुणीत करणारा ‘गुड डे’च असतो.

नेहमी येणारा दुष्काळ व पाणी टंचाई यावर मात करण्यासाठी भूजल पुनर्भरणाची जरूरी लक्षांत घेऊन मी २००८ साली त्या साठी चे माहिती पत्रक तयार करून व माझ्या घरी तशी योजना करून त्याचा प्रचार करण्यास सुरुवात केली. तसा फलक घराबाहेर लावला. त्या बदलची माहिती अगदी यवतमाळ जिल्ह्यातील पुसद पासून जवळच्या मिरजे पर्यंत जवळ जवळ शंभर लोकाना पाठवली. माझ्या घराबाहेरचा फलक बघून जवळच्या कॉलेजचे विद्यार्थी काका, आजोबा म्हणत घरी येतात व आमच्या घरी आम्ही करू असे सांगून जातात. त्यांची कळकळ बघून त्यांना मी माहिती देतो मग त्यांना माहिती देण्यासाठी मला दुपारच्या वामकुक्षीतून उठून दोन मजले चढ उतार करायला लागले असतील तरी त्याचे काही वाटत नाही. तो दिवस माझ्यासाठी ‘गुड डे’ असतो.

बऱ्याच परिचित लोकांना त्यांच्या घरी तशी योजना करायची असते. मला तसे बोलून दाखवतात. पण माझ्या वयाकडे (८२) बघून मी त्यांच्या घरी जाऊन माहिती देईन का याबद्दल ते साशंक असतात. पण त्यांना माहित नसते की जलपुनर्भरण हा माझ्या ध्यास आहे. व परमेश्वर कृपेने दोन तीन मजले चढ उतार करण्यात मला अडचण वाटत नाही. चार वर्षांपासून ‘हॉजकीन व नॉनहॉजकीन’ लिम्फोमाने (कॅन्सर) माझ्याशी मैत्री केली आहे. पण योग्य इलाज व परमेश्वर कृपा

यामुळे त्याला जागेवर ठेवले आहे. अधूनमधून थोडी चुळबूळ होते पण ती मी निभावून नेतो.

माझा जलपुनर्भरणाचा अनुभव वाचून कोणी डॉबिवलीचे आप्पा जोशी पत्रव्यवहार करून त्यांनी केलेल्या कामाबद्दल कळवतात. कोणी जवळच्या इचलकरंजीचे व्यापारी मोठे व कुराडे माझ्याकडून पत्रक व त्याबरोबर माझ्या येथील जोडणीचे फोटो घेऊन जातात एवढेच नव्हे तर काम पूर्ण झाल्यावर मला फोन करून कळवतात व बघायला या असे निमंत्रण देतात. कोल्हापूरचे एस.टी. मधील अधिकारी राजेंद्र घोरपडे योजना पूर्ण केल्या. नंतरच्या पहिल्या पावसात ‘काका, मी पूर्ण केलेल्या योजनेत माझ्या गच्चीवरील पाणी आज बोअरमध्ये जाताना मी बघतो आहे असे आनंदाने सांगतात. त्यांच्या आवाजातील आनंद मनात साठवण्या जोगा असतो. व ते काय दृश्य अनुभवत असतील ते माझ्या डोळ्यासमोर येते. तो माझा आनंदाचा दिवस असतो.

आपण जलपुनर्भरणासाठी केलेल्या अल्प कामाची अशी पावती मिळणारा हा आनंदाचा दिवस माझा गुड डे असतो. त्या पेक्षा मोठा गुड डे कोणता असेल!

वाचकांचा पत्रव्यवहार

To the secretary, Marathe Pratishtan,
Sir,

Thank you for the letter from the president of the Pratishtan. We Marathe Parivar, Karnataka welcome and congratulate the newly elected body. We wish them all the success in their upcoming programs and objectives of the Pratishtan. I learn from the contents of the letter that the pratishtan intends to invite representatives from the various parts of India to the committee meetings and spread the objectives of the Pratishtan to all Kapi Gotri bandhavs in India. This is a great thought in bringing together all Marathes & other Kapi gotri clan in India.

Please keep the communication continuous.
With regards

Gajanan Marathe, Bangalore.

अंक १०८ वा : हितगुज डिसेंबर २०१६ । २५

आमची पंचाहत्तरी

• डॉ. सुरेंद्रनाथ मराठे, पुणे (पृ. २८४)

दरवर्षी नवीन वर्षाच्या १ जानेवारीला असे वाटते की मागील वर्षीचा १ जानेवारी तर आता आताच येऊन गेला. असे कित्येक वर्षे वाटत आले आहे. परंतु प्रत्येक वर्षाच्या दरम्यान केव्हातरी चांगल्या-वाईट घटना घडत असतात. प्रसंगानुसार काही वेळा ५ मिनिटेसुद्धा ५ तासासारखी वाटतात व काही वेळा उलट. तथापि एकंदरीत बालपणनंतर समजायला लागल्यापासून ७५ वर्षे तशी लवकरच संपली असे वाटते.

माझा जन्म ५ जाने. १९४१चा. २०१६ ला याच दिवशी ७५ वर्षे पूर्ण. माझ्या बाबतीत या ७५ वर्षांची विभागणी मुख्यत्वेकरून ४ कालखंडात करेन -

१९४१-६१ : कोल्हापुरात बालपण, शालेय व महाविद्यालयीन शिक्षण, १९६१-६७ : पुण्यात-विद्यापीठात पदव्युत्तर शिक्षण व एन.सी.एल मध्ये संशोधन कार्य, १९६७-९८ : मुंबईत - भाभा अणुसंशोधन केंद्रात नोकरी, १९९८ : मुंबईत/पुण्यात (२००६नंतर) निवृत्तीचा काळ एवढी वर्षे गेली. परंतु मनापासून आनंद मिळाला असे काही प्रसंग किंवा आपल्या हातून असे काही चांगले कार्य घडले का हे महत्त्वाचे. मागे वळून पाहिले तर बरेचसे वाळवंट परंतु काही 'ओअॅसिस'च्या जागा सापडतात. उदा. पुणे विद्यापीठात एम्.एस.सी करताना मिळालेली दक्षिणा शिष्यवृत्ती किंवा एन.सी.

एल. मध्ये मिळालेली संशोधन शिष्यवृत्ती, भाभा अणुकेंद्रात संशोधनाद्वारे केलेल्या काही प्रक्रियांत सुधारणा वगैरे. मराठे प्रतिष्ठानशी १९८०-८१ च्या दरम्यान संबंध आला. काही वर्षे कार्यकारिणीत असल्याने विविध क्षेत्रातील व्यक्तित्वांशी जवळचा संबंध आला. उदा. सुरेश भाऊ, भाऊसाहेब, मोहनराव, व्ही.के. लक्ष्मणराव, वा.ग. आनंदराव व बरेच काही शिक्षण विभागाची जबाबदारी माझ्याकडे होती. त्यावेळी शिक्षणनिधि संकलन, गुणवान विद्यार्थ्यांना उत्तेजनार्थ बक्षिसे, आर्थिक अडचणीतल्या विद्यार्थ्यांना शिक्षणासाठी सहाय्य असे उपक्रम सुरू झाले. मुंबईत राजवाडी विद्याविहार येथे मी राहात होतो. त्यावेळी बहुधा १९८२ असेल माझ्या घरी कार्यकारिणीची सभा घेतली होती. माझ्या आठवणीनुसार त्यावेळी प्रतिष्ठानच्या मासिकाची कल्पना उदयास आली. हे सर्व प्रसंग आनंददायीच होते.

निवृत्तीनंतरच्या काळात आनंद देणारे प्रसंग म्हणजे माझ्या हातून अणुऊर्जेसंबंधित २ मराठी व २ इंग्रजी भाषेतून पुस्तके लिहिण्याचे काम झाले. आणखी आनंदाचे क्षण म्हणजे नातीमुळे नातवंडे म्हणजे काय आनंद असतो हे सांगायला नको.

पंचाहत्तरीचे चन्हाट आता बंद करतो. सर्व पंचाहत्तरी गाठलेल्या सभासदांचे मनःपूर्वक अभिनंदन व पुढील आयुष्य सुखसमाधानात जावो ही प्रार्थना! सर्व कुलबांधवांना यथायोग्य नमस्कार-आशिर्वाद!

वाचकांचा पत्रव्यवहार

दिनांक : १०-११-२०१६

मा. सुमेधा मराठे, संपादिका 'हितगुज' मुंबई
स.न.वि. वि.

मराठे प्रतिष्ठानच्या नवीन कार्यकारिणीची निवड झाल्याचे व ती मध्ये आपली निवड झाल्याचे मा. रमाकांत विद्वांस, कार्यध्यक्ष यांचे पत्र नुकतेच मिळाले.

आपली निवड झाल्याबद्दल अभिनंदन. 'हितगुज'ची धुरा आपण उत्कृष्टपणे सांभाळत आहात ती अशीच चालू राहिल अशी खात्री आहे. 'हितगुज' अगदी नियमित येत आहे त्याबद्दल सर्वांचे आभार

आपला

वि.म. मराठे, सांगली (पृ. २३५)

दूरध्वनी : ०२३३-२३०००७२

हरारे हितगुज

ग्राहक : या म्हशीची किंमत किती?

शेतकरी : ३५ हजार रुपये

ग्राहक : एवढे कसे, हिचा एक डोळा तर निकामी आहे

शेतकरी : तुम्हाला म्हशीचे दूध काढायचे आहे की तिच्याकडून भरतकाम करून घ्यायचे आहे?

महामृत्युंजय मंत्र

ॐ त्र्यंबकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्।

उर्वारूकमिव बन्धनान् मृत्योर्मुक्षीय मामृतात्॥

कार्याध्यक्षांचे मनीगत

प्रिय सभासदांनो, सस्नेह नमस्कार,

रविवार दि. १६ ऑक्टोबर २०१६ रोजी निवडणूकीनंतर नवीन कार्यकारणी स्थापन झाली. त्या सर्व सभासदांचे अभिनंदन आणि त्यांना शुभेच्छा. या निवडणूकीसाठी मध्य प्रदेशातील उज्जैन येथील सभासद श्री. अभय वसंत यांनी दिलेल्या प्रतिसादाबद्दल त्यांचे मनस्वी आभार.

दिवाळी शुभेच्छापूर्वक पत्रात, आपल्या मराठे प्रतिष्ठानच्या कार्याची व्याप्ती

वाढवण्यासाठी पुणे शाखा आणि गोवा विभाग यांच्या शिवाय रत्नागिरी, सांगली, नागपूर, नाशिक, सिंधुदुर्ग या जिल्ह्यांचे तसेच मध्यप्रदेश, गुजराथ आणि कर्नाटक या प्रदेशांचे विभाग निर्माण करून, विभागीय मंडळे स्थापन करून, त्यांचा प्रत्येकी एक प्रतिनिधीची समन्वयक प्रतिनिधी म्हणून निवड करण्याचा प्रस्ताव आपल्यापुढे ठेवला होता.

समन्वयकांचे मुख्य काम म्हणजे प्रतिष्ठानच्या कार्याची व्याप्ती वाढवणे. यासाठी समन्वयक प्रतिनिधींनी स्थानिक सभासदांच्या मदतीने प्रतिष्ठानचे सभासद नसलेल्या कपिगोत्री मराठ्यांना प्रतिष्ठानचे आणि मुखपत्र 'हितगुज'चे सभासद करून घेणे. समन्वयक प्रतिनिधीचे दुसरे काम म्हणजे स्थानिक सभासदांच्या सभा घेऊन प्रतिष्ठानच्या निरनिराळ्या योजनांवर विचारविनिमय करणे आणि त्यांची मते आणि त्यांचे प्रस्ताव कार्यकारिणीला कळवणे.

समन्वयक प्रतिनिधींना कार्यकारिणीच्या सभांत विचारांसाठी घेण्याच्या विषयांबद्दल कार्यकारिणी इ-मेल किंवा व्हॉट्स अप द्वारे पूर्वसूचना पाठवेल आणि त्या विषयावर त्यांचे विचार जाणून घेईल. ज्या सभेत काही महत्त्वाच्या विषयांवर चर्चा करणे इष्ट असेल अशा सभांना मंडळाचे कार्याध्यक्ष व कार्यवाह दूरस्थ प्रतिनिधींना मुद्दाम पाचारण करतील व त्यांचा प्रवासखर्च प्रतिष्ठान करेल.

आपल्या मराठे प्रतिष्ठानच्या घटनेतील कलम ५ (अ) नुसार पहिला आणि मुख्य उद्देश 'मराठे परिवारातील गरजू व्यक्तींना आर्थिक साहाय्य, तांत्रिक व व्यावसायिक मार्गदर्शन व शैक्षणिक सुविधा उपलब्ध करून देणे आणि त्या अनुषंगाने योग्य ते उपक्रम सुरू करणे' असा आहे. यामध्ये 'मराठे परिवारातील गरजू व्यक्ती' या शब्दांचा गृहीत अर्थ 'मराठे परिवारातील

गरज असलेल्या अल्प उत्पन्न धारक व्यक्ती आणि त्यांचे कुटुंबीय' असा आहे. यातील 'परिवार' याचा शब्दाचा अर्थ मराठे प्रतिष्ठानचे सभासद असलेल्या तसेच सभासद नसलेल्या व्यक्ती आणि त्यांचे कुटुंबीय' असा आहे. सुधारित घटनेत परिवाराबाहेरील गरजू व्यक्ती आणि त्यांचे कुटुंबीय यांचा समावेश करण्याचा प्रस्ताव आहे.

अशा गरजू कुटुंबांसाठी आपल्या प्रतिष्ठानने 'वैद्यकीय मदत योजना' आणि 'शैक्षणिक कर्ज योजना' अशा दोन योजना मराठे परिवारातील गरजू व्यक्ती आणि त्यांचे कुटुंबीय यांच्यासाठी प्रसिद्ध केल्या आहेत. पण या योजनांना अत्यल्प प्रतिसाद मिळत आहे.

खचितच मराठे परिवारात किंवा त्यांच्या आसेष्टात गरजू व्यक्तीच नाहीतच असे असणे हे अशक्य आहे. अत्यल्प प्रतिसादाची कारणे म्हणजे एकतर प्रतिष्ठानच्या योजनांची माहिती त्यांच्यापर्यंत पोचत नाही किंवा संकोचामुळे अशा व्यक्ती आपण होऊन पुढे येत नसाव्यात. परिणामी अशा गरजू व्यक्ती या योजनांपासून वंचित राहतात. विभागीय समन्वयकांनी आणि हितगुजच्या सर्व स्थानिक सभासदांच्या मदतीने अशा गरजू व्यक्ती शोधून त्यांना प्रतिष्ठानच्या या मदतयोजनांचा लाभ घेण्यास उद्युक्त केले तर त्या व्यक्तींना सुविधा मिळेल आणि प्रतिष्ठानच्या मुख्य उद्देशांची पूर्तता होईल. हितगुजच्या सभासदांनी पण समन्वयक होण्यासाठी पुढे यावे आणि यात उपक्रमात भाग घ्यावा हे विनंती. अशा तऱ्हेने आपण प्रतिष्ठानच्या व्यवस्थापनात भाग घेतल्यास कार्यकारी मंडळास बहुमूल्य मदत होईल.

कार्यकारिणीच्या युवक आणि नवयुवक सदस्यांच्या पुढाकारामुळे प्रतिष्ठानला स्थैर्य प्राप्त होऊ लागले आहे. त्याचा परिणाम म्हणजे एका महान दानशूर दाम्पत्याने, त्यांच्या पश्चात, प्रतिष्ठानला देणगी मिळण्याची तरतूद त्यांच्या इच्छापत्रात करण्याची इच्छा माझ्याकडे व्यक्त केली आहे. त्यांचे खूप खूप आभार. यापासून इतर सभासदांनी सुद्धा प्रेरणा घ्यावी अशी त्यांची विनंती आहे.

– रमाकांत विद्वांस, कार्याध्यक्ष (पृ. ६२३) माटुंगा
दूरध्वनी : ०२२-२४३०५२६०

आरोग्यं धनसंपदा

खजूर

खजूर दुधात मिसळून
मिल्क शेक बनवा...

कसा होईल फायदा : खजूर आणि दुधामध्ये उपलब्ध कॅल्शियम आणि प्रोटीन मसल्स मजबूत बनवतील. यामधील काब्सर्मुळे पचनतंत्र चांगले राहते.

अंजीर

भरडलेल्या धान्यामध्ये
टाकून खावे...

कसा होईल फायदा : अंजीर आणि भरडलेले धान्य (सुजी) दोन्हीमध्ये अँटीऑक्सीडेंट असते, जे वाढत्या वयाचा प्रभाव कमी करते. मेटॅबॉलिझम इम्प्रूव्ह होते.

बदाम

बदाम पाण्यात
भिजवून खावेत...

कसा होईल फायदा : बदामाच्या सालीमध्ये टॅनिन नावाचे अँसिड असते. बदाम पाण्यात भिजवल्याने हे अँसिड बदामाच्या आत जाते, हे जास्त फायदेशीर आहे.

अंजीर

अक्रोड सलाडमध्ये
मिसळून खावे...

कसा होईल फायदा : अक्रोड आणि सलाड दोन्हीमध्ये फायबर असते. यामुळे वजन कमी होईल आणि डायजेशन ठीक राहील.

BOOK POST

If undelivered, Please return to

संपादिका : डॉ. सौ. सुमेधा प्र. मराठे, ८/१३, सहकार नगर, वडाळा, मुंबई - ४०० ०३१.

त्रैमासिक 'हितगुज' हे मराठे प्रतिष्ठान, मराठे उद्योग भवन, आप्पासाहेब मराठे मार्ग, प्रभादेवी, मुंबई - ४०० ०२५ या न्यासाचे मुखपत्र असून फक्त सभासदांसाठी वितरित होते.

पत्रव्यवहाराचा पत्ता : संपादिका : डॉ. सौ. सुमेधा मराठे, ८/१३, सहकार नगर, वडाळा, मुंबई - ४०० ०३१

दूरध्वनी : ०२२-२४१५०८८९

इ-मेल : hitguj@marathepratishtan.org • वेबसाईट : www.marathepratishtan.org

२८ | अंक १०८ वा : हितगुज डिसेंबर २०१६